

**Культурно-політичний місячник для українців у
Чеській Республіці, Літературний номер**

Kulturně-politický měsíčník pro Ukrajince

v České republice, Literární číslo

№ 9/2017 | рік XXV

č. 9/2017 | ročník XXV

www.ukrajinci.cz

ПОРОГИ

Крим – це
Україна

Krym je
Ukrajina

ВІЙНА Й ЛІТЕРАТУРА

Мурал, присвячений 73-літній вчительці української мови австралійського художника Г'єдо ван Гельтена в Авдіївці, на самій лінії фронту, та ескіз його київського муралу «Леся Українка. Конвалія», який був виставлений на благодійний аукціон.

Час воєнного дискурсу

Четвертий рік Україна перебуває у стані війни. Вона мала різні фази – дуже гарячу, гарячу, холоднішу і геть холодну, різні контрасти на зразок «торгівлі з окупантами» і має проблему із самою назвою. Та сухі повідомлення про поранених чи загиблих на фронті лунають чи не щодня. Мало хто сумівствається, що це – війна з Росією, а не ніякий «громадянський конфлікт» чи «політика». Як це все розвивалося, що буде далі й куди це все веде, поступово задумуються не лише стратеги, аналітики й переговірники, а й літерати.

«Війна – продовження прози іншими засобами» (це парадраз відомого вислову Клаузевіца: «Війна є продовження політики іншими засобами»..., – зазначав два роки тому літературний критик Василь Слапчук. – Не можемо не визнавати того, що сьогодні Україна веде війну, і ця війна дотична до всіх нас – українців, а тому неминуче мусить втратити до сфери зацікавлень української літератури¹. Критик також нагадав про «мачо Гемінгвея, котрий вважав, що війна – добра школа для письменника», і порівняв з іншими, особливо російською, яка тему війни в літературі експлуатує задля посилення серед росіян відчуття власної унікальності й месіанізму, «українська література часів незалежності на диво цнотливо-пацифістська, тема війни ні серед письменників, ні серед читачів зовсім не «котирується». Чи не тому, що в українського суспільства не було на думці війни, яка б його (суспільства) стосувалася?... Війна в свідомості українського письменника звелася до метафори, котру поети залюбки використовували у назвах книг, наприклад, Сергій Жадан «Балади про війну і відбудову» (2001) або Мар'яна Савка та Маріанна Кіяновська «Кохання і війна» (2002). Не таке це вже й безпечне заняття – викликати духа війни, особливо, якщо не готовий до його матеріалізації». Критик згадує лише кілька прізвищ українських поетів і письменників, які писали про афганську війну, або ж вихідця із іншої гарячої точки радянських часів С. Пантука, з його романом «Війна і ми» (2012), у якому оповідається про карабахські події.

Тоді виповнився тільки рік від початку АТО, про війну багато писали журналісти й блогери, але російські митці вже тоді «мало не табунами» сунули «у ті ДНР та ЛНР, аби виявити свою підтримку, а деокотрі й постріляти». Лише письменник Борис Гуменюк перебував від початку у зоні бойових дій, про що свідчила поетична збірка «Вірші з війни» (2014). «Поети завжди оперативніші. Прозаїкам потрібен час і відстань», – зазначав Слапчук, бо й навіть згаданий Ернест Гемінгвей (1899–1961) свій знаменитий шедевр «Прощавай, зброе!» (1929) видав аж через одинадцять літ після закінчення війни.

І цей час вже пришов. Десятки книг, написаних за реаліями сучасної війни, користуються популярністю на книжкових форумах й у книгарнях серед читачів, іхні автори отримують нагороди й премії. Українці відкидають раніше забобонний страх перед літературно-суспільним дискурсом війни. Можливо, років через десять котрийсь із тих молодих хлопців, які воюють на Сході України, опише цю війну в геніальному романі. Але поки той хлопець воює, письменники повинні писати, осмислюючи буття та реалії сьогодення. Та й на виклики потрібно відповідати. А вони є – російські проханови й пелевіни пропагують вбивства наших солдат не лише пером чи друкарською машинкою, а й безпосередньо натискають курок у напрямі українських солдат, між тим всюди називаючи цю війну «громадянською». «Можна собі уявити, що це за марення сивої кобили», – писав тоді Слапчук. За ці роки помітний результат. З певними анотаціями й цікавими уривками ми вас знайомили раніше у звичайних, а також літературних номерах, які виходять двічі на рік. І нині, осінньому випуску, присвяченому красному письменству, знайомимо з уривками з нових воєнних романів Жадана й Лойка, а також перекладом з німецької, тема якого нам як соціально, так і географічно доволі близька.

Зміст

Бестселер

Сергій Лойко. Рейс
3–5

Злободенне краснописьменство

Сергій Жадан. Інтернат
6–11

Поезія

Надія Позняк, Надія Гаврилюк
12–14

Переклади: з життя сусідів

Карл-Маркус Ґаус. Собакоїди та інші люди
15–19

Рецензії

Петро Сорока. Золотий відблиск
Праги
20–21

Микола Шатилов. Жіноче обличчя скам'янілої музики
22

РЕЙС

«Чи не бажаєте щось запитати?»

«Ну чому ж? За що ти вбив мою родину?»

ТЕКСТ: Сергій ЛОЙКО

Книга написана на основі реальних подій – падіння малазійського літака у липні 2014 року на Донбасі. Автор – американський журналіст російського походження, відомий своїм попереднім твором «Аеропорт» – зумів вжитися у роль родича жертви цієї трагедії¹.

Колишній міліціонер, який свого часу викрав у бандитів «общак» на суму 62 млн доларів, склався в Європі, потім перевівся до США, живе на своїй яхті в Лос-Анджелесі, а його дружина живе з дітьми – в Лондоні. Вони домовилися зустрітися на одному з островів Таїланду, але літак збивається, його сім'я гине. Це спонукало героя повернутися до своєї колишньої професії. Він вербується до лав бойовиків на Донбас і, як детектив на прізвисько «Бульдог», починає розслідувати цю справу. До війни до цього йому було байдуже – доки вона не зачепила його особисто. Він опиняється у пеклі серед «ополченців» і російських військових, йому на п'ятирічні сидіють бандити, чекісти, солдати і серійний вбивець. Йому треба вижити будь-якою ціною, щоб дізнатися, хто і чому вбив його родину. У цьому йому допомагає американська журналістка. Він не чекатиме закінчення міжнародного розслідування і трибуналу, і його рука не здригнеться, коли він знайде злочинців і доведе для себе їхню провину. Невдовзі Альохін розуміє, що винуватців дуже багато: так багато, що навіть опускаються руки. Чого він хоче? Знайти того, хто натиснув кнопку? Але чи закінчиться на цьому правосуддя? Йдеться про щось набагато більше, ніж про помсту вбивцям. Що саме?

¹ Слапчук Василь. Війна як дискурс / Літакент, 17 лютого 2015 року. Доступно з <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/>

¹ Лойко Сергій. Рейс. – Київ: в-во «Брайт Букс», 2017. К-сть стор.: 432. Мова: українська, російська. Приобрести можна на yakaboo.ua, ціна 167 UAH.

БІЛА МІТКА БУЛЬДОГА АЛЬХІНА

Лондон. П'ять місяців тому. Липень

Вона й дівчатка не бачили його вже понад три роки. Шістнадцять років із ним і три – без нього... Інше життя, друге. Це «друге» життя ва відчуттями вийшло втричі довшим за перше. Сите, спокійне, розважене, влаштоване, як у казці. Але без нього. Дівчатка, яким уже виповнилося шість і сім років, давно припинили запитувати про батька. Насти не показувала їм його фотографії. Сергій суворо наказав їй жодного старого фото не брати із собою. Весільний альбом, усі фото в нею й дітьми – шашлики, риболовля, Єгипет, Кіпр – усе залишилося в Москві. У Москві, в якої вони втекли, як наполеонівська армія, – так пожартував він під час їхньої останньої зустрічі. Мінуле було геть-чисто стерто. Цілий світ, ціле життя. Наче випалена земля. Попелище. Вона потай зберігала одне його фото з паспорта і ще одне, на якому вони були разом. Молоді, веселі, напідпитку... І ще одне Найулюбленіше та найдорожче. Усі разом. Із доночками-крихітками.

У новому житті тепер була простора квартира на другому поверсі вікторіанського будинку в Хемпстед-Хілл. Поряд – парк із дубами і кроликами, трохи віддалік – озеро з качками й лебедями. На вулиці, на галявинці сусіднього дому цілими днями в різних кумедних позах вилежувалися три вгодовано-чесні руді коти, які поводилися так, наче все довкіл належало їм, тобто беззарденно спали на газоні вдень і вночі – лапи нарізно, соломинка в зубах. Так їх колись намалювала Ліза, гвернантка, художниця за покликанням і освітою, що мешкала на іншому краю Лондона, в Ілінгу, і часто залишалася в них ночувати. Дівчатка дуже сміялися й попросили вставити малюнок у рамку. Так смішні коти в Лізиному виконанні перекочували на камін. Щодня сивий благовидний джентльмен років вісімдесят, якщо не більше, що його через природний аристократизм важко було назвати літнім, виходив із будинку навпроти рівно о десятій ранку, хвилина у хвилину. І якщо Насти ціє міті дивилася у вікно або поливала квіти в горщиках на підвіконні, джентльмен завжди усміхався їй, піднімаючи над головою, мов тамбур-мажор, тростинку своєї незмінної парасольки і ввічливо нахиляючи сиву голову. Парасолька завжди була в ним, незалежно від погоди. За узвичаєним ритуалом він прямував до парку, де і прогулювався рівно дві години. Бувало, зустрічаючи їх на вулиці або в парку, незнайомець знов усміхався, відкривав незмінну коробочку льодяніків, пригощав ними дівчаток і заводив із ними мову про дерево, птахів, погоду –

² «Ah, дрібніці. Це таке сміття» (англ.).

краєчком свідомості почула його далекий сміх, але й він розтанув, випарувався, «як сон, як вранішній туман» – лондонський, уже звичний.

– Оленко, тепер із дівчатками ти сама, – сказав їй Сергій три роки тому на прощання в аеропорту Франкфурта, де вони розсталися останнього разу. – Я не зможу тобі ні писати, ні дзвонити. Але я буду поряд. Квартиру ти маєш. У тебе буде все. Грошей тобі й дівчаткам вистачить на три життя. Усі номери рахунків у тебе є. Я вас знайду, коли зрозумію, що ми всі можемо дихати спокійно. Не можу сказати коли, але... Я завжди буду поряд.

Сергій обійняв дівчаток, торкнувся губами її лоба. Відвернувся і, не озидаючись, швидко пішов до іншого термінала, викинувши дорогою загорнутий у газету телефон в один сміттєвий контейнер, а SIM-картки у два інші, трохи далі. Сергій не обмовився. Тоді її звали Оленою. Оленою Альхіною. Але вже тоді, під час першого перетину кордону, вона стала Анастасією Ярмольник. У дівчаток імена зосталися колишні. А прізвище вони, опинившись в іншому світі та пірнувши в нове життя, невдовзі забули самі.

***

Насти обережно відвела руки від дівчаток, які одночасно заснули, обхопила себе за плечі, ще глибше втиснулася в піддатливе крісло і згадала їхню першу зустріч двадцять один рік тому. Коли вона, тоді ще студентка-заочниця МОПІ, жила в московській подруги і працювала вдень приймальницею у пральні в Маріній Роші. Хто міг уявити тоді, яку роль у їхньому житті відіграє ця пральній вицвілі біла мітка з ледь розпізнаваним номерком на заплямованому вином чи варенням шматочку простирадла. Із часом усі рідні і знайомі знали цю історію назубок і казали, що так буває тільки в кіно.

Одного разу до пральні зайшов симпатичний коротко стрижений хлопчина на прізвище Альхін (імені вона відразу не запам'ятала) у пожмаканому сірому костюмі, білій запраній сорочці без краватки й показав їй червону книжечку-посвідчення. А потім і ту саму мітку.

Геолог Федя Суворов через знайомого здав свою однокімнатну квартиру на літній сезон студентові з Махачкали. Коли Суворов повернувся додому у вересні, він знайшов квартиру чисто прибраною, а видані квартиранту ключі були в сусідки. Та сказала, що квартирант поїхав ще в липні. Це було дивно, адже він збирався жити аж до серпня й заплатив за всі три місяці вперед. Дивно, але хай уже. Поїхав, то й поїхав. Буває.

Наступного дня вранці, коли Суворов вийшов із квартири, щоби вирушити на роботу, він одразу отримав важкий удар по голові, опинився на бетонній підлозі, відчувшися, як у спину й ноги йому впираються чиєсь важ-

кі коліна, руки виламуються за спину й на зап'ястках застібаються кайданки. Суворов був доставлений до міліції, і молодий опер Сергій Альхін, який керував операцією, – той самий, який приніс до пральні мітку, – заявив Суворову, що для полегшення своєї долі йому треба негайно зіннатися у сконені злочину в обтяжливими обставинами. Цілковито ошелешеному Феді зіннататися не було в чому. І хоча його з відтяжкою і з задоволенням лупило все відділення, він так і не зінавався. І правильно зробив.

Адже розчленував кухонним обробним ножем мертві тіло в суворівській ванні зовсім не він, а його квартирант – той самий дагестанський студент-медик, – а потім розніс закривальні шматки, загорнуті в клапті двох суворівських простирадл, по кількох московських смітниках. Усе це сталося, поки господар квартири мирно годував комарів і мошок у пошуках мідного або залізо-нікелевого колчедану у Східному Заураллі з кайлом у руках, намагаючись абстрагуватися від розриву з коханою – суворівська подруга покинула його невдовзі перед цим, сказавши, що хай той живе зі своєю «клишоногою валізою».

Жодні менти нічого ніколи й не знайшли б, і гарантований «висяк» так назавжди і лишився б «висяком», якби не проявлені на найранішій стадії кар'єри професіоналізм Альхіна, до якого у відділі скоро приклілося прізвисько Бульдог – за його залізну хватку. Якщо Альхін ішов по сліду, він ішов до самого кінця, і зупинити його не міг ніхто – ні бандити, ні злодії та вбивці, ні самі менти, більшості яких усе завжди було до фені, крім власної дупи. Черев тринацять років Альхін був уже підполковником, начальником убивчого відділу. Але це був уже не той Альхін, який приніс приймальниці Олені у пральню доленосну мітку.

А поки він розмотував свою першу справу, для початку виявивши на одному із закривальних клаптів простирадла мітку пральні. Особисто обійшовши потім три десятки пралень із цією міткою в руках, Альхін нарешті зустрівся з Оленою й дізнався від неї адресу та номер телефону потенційного вбивця. Назавжди втративши шість зубів і віру в людяність правоохоронних органів, геолог Суворов долгупав урешті-решт, що насправді могло відбутися в квартирі за його відсутності, і повідомив ментам про те, що влітку житлом «безплатно користувався знайомий друга». Студента-втікача через його-таки знайомого дагестанця виправахвали, знайшли в рідному аулі, висунули обвинувачення, і молодий горець – як це в них заведено, людина честі – у всьому зінавався. Без усякого мордобою.

З'ясувалося, що в пивничці біля інституту студент познайомився з молодим лейтенантом ракетних військ, який із Далекого Сходу приїхав у відпустку до дівчини в Москву, а та дала йому відкіш. Там само лейтенант і студент почали вдвох випивати,

а потім продовжили це діло в суворівській квартирі в Маріній Роші, де офіцер запропонував зіграти в карти.

Вони грали в захопливу азартну гру, популярну поміж криміналітетом і московською інтелігенцією під назвою «сека». Російський покер для лінівих. Лейтенант, за словами студента, махлював «по ходу слова за слово, хріном по столу». Студент гарно, майже літературно, говорив російською. Одне слово, вийшов конфлікт. Лейтенант скочив кухонний ніж, студент, захищаючись, штовхнув його. Військовий упав на свій ніж і – з кінцями. Після чого й був розрізаний на частини, запакований і рознесений по кількох смітниках у різних районах Москви. Про те, що на використання для пакування простирадла можуть бути мітки пральні, студент, перебуваючи у стані афекту, просто не подумав.

Невідомо, які пом'якшувальні обставини (і скільки) привезли родичі-дагестанці, що приїхали до Москви всім аулом, але студентові дали «по максимуму» – п'ять років за вбивство через необережність. Суворов застив в зуби, був свідком на процесі, потім знову поїхав в експедицію і знайшов-таки свій колчедан, але квартиру вже більше нікому ніколи не здавав. А Олена й Сергій одружилися.

І почалося в них класичне ментівське життя. Спочатку знімали квартиру, потім купили свою, потім придбали «Жигулі», потім, потай від Олени, Сергій Бульдог разом із начальником районного управління почав кришувати проституцію й торгівллю наркотиками, потім – уже з начальником обласного управління і прокурором – гральний бізнес. Потім вони в Оленою купили «Мерседес» і переїхали до заміського будинку. Потім одна за іншою народилися дівчатка-погодки. Потім...

Потім відбулося те, про що Олена теж не мала ані найменшого уявлення й навіть не наважувалася спитати. І зовсім уже потім Олена Альхіна, колишня приймальниця московської пральні (№4), стала Анастасією Ярмольник, власницею закордонного паспорта з п'ятирічними візами США, Канади і країн Шенгенської зони. Із видом на проживання в Об'єднаному Королівстві, з розкішною квартирой в Хемпстед-Хілл, із гвернанткою, із чарівливою порцеляною усмішкою, з «Мерседесом» у гаражі й чотирма мільйонами доларів на шести різних рахунках в Англії, Швейцарії та на Кіпрі.

Але без чоловіка, якого вона вже й не сподівалася колись побачити і на неочікувану зустріч із яким летіла тепер до Таїланду в салоні першого класу і з запітнілим келихом «Дом Періньон» на відкідному столику.

– Mom, what is behind that curtain, do you think? – прокричала їй на вухо Тетянка, яка прокинулася й показувала рукою на

занавіску, що відділяла салон від решти літака.

Повернувшись із налетілих спогадів, Насти притисла палець до губ, показала доњці на сплячу сестру, зняла в Тетянки навушники, і вони вдвох вирушили гуляти лабіринтами величезного, як маленьке місто, «Бойнга», у якому летіло стільки людей, скільки Тетянка не могла й уявити, – двісті дев'яносто вісім человік. В одному замкненому просторі. За десять тисяч метрів від землі. Точніше, за тридцять дві тисячі вісімсот вісім футів, як слід було б сказати доњці, якби Насти могла це без помилок вимовити – що таке метри і з чим їх їдять, Тетянка уявлення не мала.

У свої тридцять вісім Насти здавалася ро-ків на десять молодшою – із витонченими доглянутими руками, чистою гладенькою шкірою без жодної зморшки, губами бантиком,rudim чубчиком (не фарба, а рідний колір) і з ледь кирпатим носиком, якого вона трохи соромилася. Дівчата, як близнючки, були схожі одна на одну й на маму. Нічого татового. Жодної Сергійкою ри-соочки. «The girls will grow up soon enough and you will all look like Chekhov's Three sisters⁴», – пожартувала дніми начитана гвернантка Ліза.

Вони йшли правим проходом першої третини економ-класу, коли гігантський лайнер потрапив до зони невеликої турбулентності, і салон трохи хитнуло. Мама з доночкою на секунду втратили рівновагу. Дівчинка почала падати на крісло праворуч, де сиділа чорношкіра блондинка з мальтійською болонкою на руках. Тетянка й болонка заверещали одночасно. Насти піймала доночку за руку, притягнула до себе, і всі вони, разом із блондинкою, весело розміялися. Болонка заспокоїлася й раптом вилетіла з рук хазяїки в розчахнute вікно «Бойнга». У салоні пішов краси-вий вольфрамовий дощ, що розривав літак і пасажирів на шмаття.

Не відчуваючи болю від уламків, які про-стромлювали її тіло, оглушена потоком розрідженого крижаного повітря, Насти інстинктивно скопила в оберемок Тетянку. Вилітаючи з літака серед уламків фузеляжу, серед крісел, рук, ніг і тіл решти пасажирів, у згасаючій свідомості вона й далі притискала дівчинку до себе. «De Вірун? – було її останньою думкою. – Як там вона сама?»

Останнім, що побачили очі Олени Альхіної, або за паспортом Анастасії Ярмольник, було яскраве блакитне небо. І білі хмарі, які швидко наблизилися знизу й назустріч яким, наче збиті птахи, із висоти десяти тисяч метрів падали тіла двохсот дев'яносто восьми пасажирів і команди «Бойнга 777» рейсу «Мікронезіан Ейрвейз» MA71 Лон-дон-Бангкок.

⁴Дівчата виростуть швидко, і невдовзі ви всі разом будете схожі на чеховських трьох сестер (англ.).

ІНТЕРНАТ

...Одного разу, прокинувшись, ти бачиш за вікном вогонь. Ти його не розпалював. Але гасити його доведеться й тобі...

ТЕКСТ: Сергій ЖАДАН

«Інтернат» – новий роман Сергія Жадана. Він розповідає про те, як змінилося життя людей, коли на Сході України почалась війна. Інтернат – це одна з локацій роману. І метафора світовідчуття, метафора загубленості, недолюбленості. «Цю книгу добре було б прочитати людям, які ніколи не були на українському Сході, які складають своє враження про Донбас та українсько-російську війну виключно з повідомлень ЗМІ та загальних настроїв у соціальних мережах. Тим, хто готовий за електоральними відсотками побачити живі обличчя», – каже автор.

Книжка розповідає про те, як змінилося життя людей, коли на Сході України почалась війна: «Одного разу, прокинувшись, ти бачиш за вікном вогонь. Ти його не розпалював. Але гасити його доведеться й тобі... Січень 2015 року. Донбас. Паша, вчитель однієї зі шкіл, спостерігає, як лінія фронту неухильно наближається до його дому. Стается так, що він змушений цю лінію перетнути. Щоби потім повернутись назад. І для цього йому щонайменше потрібно визначитись, на чиєму боці його дім», – йдеться у анотації.

Перші презентації книжки відбулися у вересні цього року на поетичному фестивалі Meridian Chernowitz у Чернівцях, у видавництві якого й вийшла книга, а також у Зеленому театрі в Одесі та у львівському Оперному театрі в рамках Форуму видавців¹.

***

Паша стоїть над пораненим, тримає його за руку, не знає, що робити. У коридорі крик, біганина. А тут тьмяне світло, запах столовки й цей ось пацан на столах. Затих, мовчить. Свіжа пов'язка на горлі просякає кров'ю.

Паша розглядається кімнатою. Кахляна підлога, білени стіни. Як у морзі. І ще кран

Сергій Жадан презентує книгу «Інтернат» в Одесі.

на стіні, перемотаний ганчіркою, як забинтований палець. І вода, крапля по краплі, скrapлює в раковину. Лунко й ритмічно. До роздратування, до люті. Відлунюючи десь у черепі. Паша пробує відволіктись, проте не може: таке враження, що краплі намагаються пробити йому череп. Крапля за краплею, крапля за краплею. Методично й смертельно. Скільки можна? – не витримує Паша й зривається до крана. Але тієї ж міті поранений хапає його за руку – міцно й хижко.

– Стій, – важко ворушить губами. – Стій, не йди. Хоче сказати щось іще, але закашлюється, починає захинатись, довго віддихується. – Почекай, – говорить Паша. – Ти хто? Говорить українською, до того ж – чистою. Схоже, студент.

– Учитель, – пояснює Паша. – Місцевий?

Говорити йому важко, але він говорить, напружується.

– Є, – відповідає Паша. – Племінник є. – Зі станції. – Угу, – каже на це поранений. – Давай, дзвони. – Тут що робиш?

– Довга історія. – Ясно, – каже на це поранений, нічого не зрозумівши. – Послухай, учитель, тебе як звати? – Паша, – відповідає Паша. – Послухай, Паш, у мене десь телефон є. Подзвони моїм. – Для чого? – не розуміє Паша. – Скажи, що в мене все нормальні. – Так сам і скажи, – пропонує Паша. – Ти що, ідіот? – різко запитує його поранений і знову закашлюється.

Кашляє хрипко й глибоко, мовби йому серце поперек горла стало. Паша притримує його за лікоть, чекає. Боець віддихується, дивиться Паші просто в очі.

– Ти ідіот? – повторює питання. – Як я таким голосом ти щось скажу? – Ну, просто скажи, що ти в лікарні. – Ти що? – знову ображаеться поранений. – Вони навіть не знають, що я тут. У тебе родина є? – питає.

– Є, – відповідає Паша. – Племінник є. – Зі станції. – Угу, – каже на це поранений. – Давай, дзвони.

Паша вагається, але поранений дивиться на нього твердо. І за руку тримає теж твердо, не відпускає. Тоді Паша лізе до нього в кишень штанів, справді знаходить там простеньку «нокія».

– Який номер? – питає. – Останній набраний, – відповідає боець. – Дзвонив тім якраз перед тим, як прилетіло. Набирай.

Далі тримає Пашу за руку, хоча Паша відчуває, що тримає вже не так міцно: сил стає все менше, очі закочуються, дихає важко й уривчасто. Хоча б не помер тут, думає Паша. І ще лікар цей, куди він пішов? Паша нервувє, знаходить останній набраний номер, написано «дім», ну ось це він є, зважується, думає, що сказати, нічого не надумує, тому просто натискає.

Боець напружується, слухає. Гудки йдуть довго, до безкінечності довго. Ну, давай, підбадьорює Паша незрозуміло кого, давай, бери. Ну де ти? Давай, він же тут здохне зараз. Підймай слухавку, давай.

– Не беруть, – каже бойцеві з якимось полегшенням.

Ну, справді, думає, що б я їм сказав? Довелось б щось вигадувати. Не беруть, то й не беруть, думає він і кладе телефон на стіл, поруч із пораненим. Але той знову стискає Пашину долоню.

– Стій, – говорить – учитель, чекай. Віддихується, збирається із силами.

– Набирай. Ще раз.

– Не беруть, – пояснює Паша.

– У мене бабуся там, – пояснює поранений.

– Майже глуха. Вона просто не почула. Давай, набирай.

Паші не лишається нічого іншого, як набирати. Тисне на кнопку, слухає. І помічає, що боець теж слухає, напружується, і що слухати йому все важче. Та й Паші стає все важче й важче. Хочеться сісти й відпочити. Щоб нікого не бачити. Щоб нічого не чути. Щоб забути всі ці звуки й запахи. Забути вокзал, забути автобус, розбиту дорогу, місячні пейзажі за вікном, нещасних під犹如ів, що бредуть січневими полями, чорний простріляний наскрізь ліс, темні будинки, налякані голоси, вікна, за якими немає жодного життя, перехрестя, за кожним із яких на тебе може чекати смерть.

І все це сидить у ньому, як свинець – важко й холодно, тягне його на дно, робить неповоротким і вразливим. І краплі – краплі б'ють просто по тімені, відлунюють у голові, крапля за краплею, ніби хтось із нього знущається, ніби хтось стоять oddalі і спостерігає за ним, підсміюється, бачить, як йому важко, але нічого не робить, не поспішає допомогти, не поспішає взяти трубку. Ну, давай, давай, ну що ти, просить Паша, ну де ти? Але ніхто не відповідає. І поранений зовсім гасне, заплющає очі, не говорить нічого. Лише стискає Паші руку, стискає, ніби просить: давай ще, вчителю, набирай.

Паша набирає й починає рахувати краплі, що холодно розбиваються. Рахує, збивається, знову починає лік, перестрибує, починає спочатку, вперто, наполегливо, відчуваючи, що пружина не дає йому дихати, виштовхує йому серце з грудей, не дає серцю битися, втискається в нього – гостро й невблаганно. Ну чому ти не бреш, ну чому? Давай, візьми, доки він ще тут, доки він живий, візьми, доки він може почути, доки не пізно, ну давай. Він же зараз відійде, ось пряма вже, заплющить очі – і все, більше його ніхто не почує, більше він нічого не скаже, ще кілька хвилин він тут, йому можна щось сказати, він же не може відійти, нічого не почувши, ось так, на зсунутих обідніх столах, з перерізаним горлом.

І Паша раптом відчуває присутність поруч ще когось – когось невидимого, когось, хто стоїть і наполегливо чекає. Так, ніби чиясь прозора постать стоїть тут, спостерігає, зважується. На кого вона чекає? І за ким прийшла? Очевидно, за мною, згадується Паша, очевидно, це за мною вона йде назиріць третій день, це від неї так важко тхнє мокрою писиною, це за мною вона полює, до мене прицілюється. І ось тепер – найзручніший момент: ми тут самі, більше нічого, цей пацан нічого й не зауважить, він уже взагалі нічого не зауважує. Так, саме зараз, розуміє Паша приречено, саме тут. І тут поранений знову стискає йому руку. Паша відчуває, що постать у нього за спиною напружується і звертає нарешті увагу на цього пацана, на нову жертву, приспівливо дивиться на нього, на щось зважуєчись. І щойно він, пацан, заплющає очі, щойно відключиться, щойно випустить Пашину руку – його вже нішо не врятує.

Стоп, говорить Паша, так не може бути, ти прийшла за мною, до чого тут цей пацан? Стоп. І знову тисне на зелену кнопку. Давай, повторює з відчаем, давай, де ви всі є? Візьміть трубку. Хто-небудь, візьміть трубку! Чому ніхто не відповідає, де ви всі? Де бодай хтось? Де ви? Нікого немає, нікого не чути. Нікого не шкода. Нікого, повторює Паша самими губами, нікого не шкода. Нікого не шкода, нікого. Відчуває, що смерть оминає його, відступає, переходить на іншого.

Гудки розчиняються, час витикає, повітря розрідується. Вже нічого не вправиш, нікого не врятуєш. Шосе тягнеться сніговими полями. Довкола стільки білого, наче всі інші кольори зникли, залишився тільки білий. Він тягнеться, скільки сягає зір, безкінчна білизна, глибока й нерухома, аж до обрію. Білі поля й чорна проталина траси, якою він намагається звідси вибратись, яка його має порятувати. Біжити, ховаючи очі від спілучного білого марева довкола, біжити, тягнучи за собою всю свою втому, всю промоклість і вимученість.

Головне – не зупинятись, не зупинятись у жодному разі. Добіжиш, ти добіжиш, вирвешся звідси, проскочиш. Тобі вдасться, тобі все вдасться. Ще трішки, ще зовсім трішки. Асфальт глухо відлунює під ногами.

Снігові поля підступають, як море під час припливу. Біла-біла поверхня життя. Білий-білий простір, у якому ніхто не допоможе. І тут він помічає якийсь рух. Якесь ледь по-мітне коливання білого полотна, ледь відчути здригання, на яке реагує сітчатка. Чорні крапки – одна, друга, третя, четверта, п'ята – виокремлюються на горизонті, збільшуються, рухаються в його бік, і він відразу відчуває в цьому русі небезпеку, щось непоправне, щось таке, чим усе закінчиться, щось, від чого треба тікати – якомога швидше, якомога далі. І він біжить із останніх сил чорним кам'яним річищем траси. Біжити і ловити боковим зором злагоджений злив рух чорних крапок на білому полотні, зауважує, як вони збільшуються, як пульсують, як рвуться в його бік, ніби реагують на його тепло. Не дивись, говорить він собі, не дивись, не треба, просто біжи, біжи так швидко, як уміш, скільки стане сил, скільки лишилось у тебе часу, біжи й не дивись, наказує він сам собі. І дивиться. І чітко розрізняє темних псів на білому тлі: вгрузають важкими грудьми в скрижані полотнища, вивертають лапами снігове ошмаття, валують, усе гостріше із азартніше, розуміючи, що жертва нікуди не втече, нікуди не дінеться, що ось вона, попереду, на відстані кількох сильних ривків, ще трішки, ще якусь мить – і її можна буде накрити в стрибку, можна буде вгризти зубами в горло, ось вона, намагається вирватися, намагається перехитрити долю. Він уже відчуває запах мокрої плястини, чує, як проламується снігова кірка під важкими лапами, глухне від їхнього хрипкого гавкоту, який розриває довколишню тишу. Скільки їх, намагається зрозуміти, скільки їх? Один, два, три, чотири, п'ять – рветься вперед, біжить, намагаючись зачепитись оком бодай за щось, що може врятувати

чи просто відтермінувати його смерть. Але простір порожній і розріджений, і лише біле світло випікає очі, і світла цього стільки, що, крім нього, немає нічого, лише світло, лише воно й більш нічного. І залишається тільки бігти, не зупиняючись, не озирається, скільки стане сил, скільки стане часу. А скільки в нього ще є часу? Скільки? – питаете він і починає рахувати:

один

два

три

чотири

п'ять

шість

сім

вісім

дев'ять

десять

Світла стає все більше, воно заливає собою все довкола, його стає так багато, воно виповнює собою все. Так, ніби життя складається лише зі світла, так, ніби в цьому світлі зовсім немає місця для смерті.

***

– Пойдь, забери його, – кричить старий.

– Її син, – відгукується Паша у відповідь, – хай сама забирає.

– Він твій племінник, – нагадує старий.

– І що?

– Він мій онук.

І все це, не вимикаючи телевізора. Телевізор він не вимикає навіть уночі. Він у них, наче вічний вогонь: горить не так для віхі живих, як у пам'ять про померлих. Старий дивиться прогноз погоди, ніби там мають згадати його ім'я. Коли прогноз закінчується, якийсь час сидить, мовби не вірить почутому. Паша телевізор не дивиться, особливо останній рік, коли новини просто лякають. Сидить у своїй кімнаті, за столом, заваленим підручниками, не витримує, підімається з канапи, виходить надвір. Старий обертається на звук, канапа прострілює пружинами, як сухе гіляя в скаутському багатті. Меблі в домі старі, але живучі: теперішніх господарів напевне переживуть. Сестра пропонувала бодай перетягнути крісла, але Паша відмahuвався. Яке перетягнути, говорив, це, говорив, як підтяжки в сімдесят років робiti: можна, звісно, але краще взяти зневолюванье. Сестра останнім часом майже не з'являлась, то й про перетягування нікто більше не говорив.

Паша любив цей будинок, жив тут ціле своє життя, збирався жити далі. Його побудували німецькі полонені, відразу після війни. Була це доволі простора будівля на дві родини. Друга вулиця від залізничної станції, густозаселений приватний сектор, в якому жили переважно станційні робітники. Все їхнє селище й будувалося довкола станції: вона давала роботу, вона ж давала й надію, подібна на чорне від паровозного диму серце, що прокачує кров

довколишніх балок і лісосмуг. Навіть тепер, коли депо стояло порожнє, наче басейн, із якого спустили воду, і в майстернях жили хіба що ластівки та бомжі, життя все одно трималося залізниці. Просто тепер не було роботи. Чому саме в робітничих селищах робота зникає в першу чергу. Майстерні прикрили, їх розійшлися у своїх справах, поховалися по тісних дворах із пересушеними від пекучого літа колодязями та погребами, всі запаси в яких закінчувалися ще до Різдва.

Хоча ось Паші нарікати гріх: який-не-який бюджетник. Так-так, думає Паша, виходячи на вулицю й причиняючи за собою оббиті лікарняними ковдрами двері, який-не-який бюджет, який-не-який бюджетник. Сніг на подвір'ї рожево-синій, відбиває призахідне сонце й вечірнє небо, темніє своїми глибокими порами. Гострий на дотик, відгонить березневою водою, прикриває собою в'язкий черний ґрунт, так що жодних прогнозів не треба: зима буде тривати довго, всі встигнуть призивчатися, змучитись і звикнуту. А коли звикнуту, тоді й почнеться щось інше. А поки світ нагадує грудку снігу в теплих руках: тане, стікає відою, проте що далі, то холоднішими стають долоні, все менше в них теплого відруху, все більше крижаної застігlostі. Вода, наявіть танучи, залишається вбивчою, сонце тоне в складній системі водяніх дзеркал та відображеній, відігрітися ним ніхто не встигає: відразу ж по обіді, за вогками гудками, що висять над станцією, починаються сутінки, потому миттєво зникає відчуття відлиги, оманливе відчуття тепла.

Паша обходить будинок, розмоклою стежкою пробирається між деревами. Будинок вони все життя ділили з якимось залізничним працівником. Півбудинку належало йому, пів – дружній Пашиній родині: татові, мамі, Паші, сестрі. Років п'ятнадцять тому, коли ще всі жили разом, залізничний працівник користується своїми носовиками, давні звичка, ще з часів роботи в станційній контролі, коли паперовіх серветок просто не існувало в природі. Та й не паперових теж. Мобільником старий користувався майже не вміє, але постійно тягає із собою – побитий корпус, затерта зелена кнопка. Рахунок йому поповнює Паша, сам він так і не навчився. Ось тепер старанно все складає, порпається в торбі, мовчить ображено: з ним дедалі складніше, неможливо ні про що говорити, ображаеться, як дитина. Паша проходить до плити, п'є просто з чайніка. Колодязі влітку висохи, з крана пити страшно: хто знає, що там у трубах нині плаває. Тому воду кип'ятять, оминають водойми. Старий не озвівся, нишпорить кишенями.

– Ладно, – каже Паша, – з'їжджу, заберу. Але старий так просто не здається. Дістає газету, розгортає, згортає, складає вчетверо, сюсає назад до торбі. Жовті сухі пальці нервово ламають газетний папір, на Пашу він навіть не дивиться, горбиться над столом, хоче щось довести, воює з цілим світом.

– Ти почув? – говорить Паша. – Поїду, заберу.

– Не треба, – відповідає старий.

– Сказав же, заберу, – дещо нервово повторює Паша.

Старий демонстративно дістає свою газету й виходить. Руничко відчиняє двері, що ведуть до вітальні, – смуга м'якого світла від телевізора падає в темний коридор. Потому різко зачиняє за собою, ніби замикається зсередини в порожньому холодильнику.

то розсіяніше. Луна високо розходиться повітрям, акустика взимку перекручена, до кінця важко зрозуміти, звідки летить, де падає. Свіже повітря, запах вогкіх дерев, напружена тиша. Так тихо буває лише тоді, коли всі замовкають і починають слухати. Паша рахує до ста і йде назад. Десять. Минулого вечора було шість. За той самий час. Цікаво, що скажуть у новинах?

Застає старого на кухні. Той стоїть склившись коло столу, збирає свою стару спортивну торбу.

– Далеко? – питаете Паша.

Хоча що питати: ясно ж, за малим збиратися. Демонстративно кидає до торби газету (як можна перечитувати прочитані вже газети? це ж як читати розгадані кросворди), окуляри (Паша завжди свариться з ним за ці окуляри – товсте скло, викривлене зображення, ти вже краще сонцезахисні носи, радить старому, все одні нічого не видно), пенсійне посвідчення (якщо пощастиТЬ – проїде безкоштовно), вітертий, наче морський камінь, мобільник, випраний носовик. Старий сам переїхав до грудки снігу в теплих руках: тане, стікає відою, проте що далі, то холоднішими стають долоні, все менше в них теплого відруху, все більше крижаної застігlostі. Вода, наявіть танучи, залишається вбивчою, сонце тоне в складній системі водяніх дзеркал та відображеній, відігрітися ним ніхто не встигає: відразу ж по обіді, за вогками гудками, що висять над станцією, починаються сутінки, потому миттєво зникає відлиги, оманливе відчуття тепла.

Паша обходить будинок, розмоклою стежкою пробирається між деревами. Будинок вони все життя ділили з якимось залізничним працівником. Півбудинку належало йому, пів – дружній Пашиній родині: татові, мамі, Паші, сестрі. Років п'ятнадцять тому, коли ще всі жили разом, залізничний працівник користується своїми носовиками, давні звичка, ще з часів роботи в станційній контролі, коли паперовіх серветок просто не існувало в природі. Та й не паперових теж. Мобільником старий користувався майже не вміє, але постійно тягає із собою – побитий корпус, затерта зелена кнопка. Рахунок йому поповнює Паша, сам він так і не навчився. Ось тепер старанно все складає, порпається в торбі, мовчить ображено: з ним дедалі складніше, неможливо ні про що говорити, ображаеться, як дитина. Паша проходить до плити, п'є просто з чайніка. Колодязі влітку висохи, з крана пити страшно: хто знає, що там у трубах нині плаває. Тому воду кип'ятять, оминають водойми. Старий не озвівся, нишпорить кишенями.

– Ладно, – каже Паша, – з'їжджу, заберу. Але старий так просто не здається. Дістає газету, розгортає, згортає, складає вчетверо, сюсає назад до торбі. Жовті сухі пальці нервово ламають газетний папір, на Пашу він навіть не дивиться, горбиться над столом, хоче щось довести, воює з цілим світом.

– Ти почув? – говорить Паша. – Поїду, заберу.

– Не треба, – відповідає старий.

– Сказав же, заберу, – дещо нервово повторює Паша.

Старий демонстративно дістає свою газету й виходить. Руничко відчиняє двері, що ведуть до вітальні, – смуга м'якого світла від телевізора падає в темний коридор. Потому різко зачиняє за собою, ніби замикається зсередини в порожньому холодильнику.

***

Фізрук сидить коло вікна, читає газети. Туман за вікном починає розпадатися на шматки, і коли черговий шматок відламується й відноситься вітром, приміщення їдалні освітлюється – і можна прочитати наступну сторінку. Потому наповзає нова маса вязкої вологи, і фізрук відкладає газету, сидить, чекає. Збоку може здатися, що він обдумує прочитане. Витягнув ноги в бік розпаленої пічки-буржуйки, гріється. Над буржуйкою розвісив своє чорне пальто, яке зовсім відсиріло на вулиці. Пальто накинуте на стару шкільну швабру, рукави звисають порожньо й безнадійно. Воно схоже на розбійника, якого розіп'яли на хресті році так у тридцять третьому від народження Ісуса. Мокрий капелюх теж висить поруч. На плиті димить чайник, час від часу фізрук підливає окріп у кружку з міцною заваркою. Паша заходить, зупиняється на порозі, не знає, чи вчасно зайшов, але фізрук відразу ж приязно махає йому рукою: іди сюди, до вогню. Паша підходить, усміхається йому, як давньому приятелю, спирається на якийсь перевернутий ящик. Сухо потріскують дрова, біло зависає за вікном туман – можна подумати, що вони просто застягли десь у гірському готелі, тепер ось мають достатньо часу й дров, аби відігрітися й заспокоїтися, перш ніж рушити в дальшу дорогу. Ось тільки вибухи десь там, за туманом, ніяк не виухнуть. А повернувшись голову, натрапляєш поглядом на гору немитого посуду, що стоїть тут невідомо звідки. Але якщо туди не дивитися і якщо не дослуховуватися до роботи артилерії в місті, якщо дивитися, скажімо, лише на вогонь – почуваєшся залишено. Лякає хіба що розі'яте пальто, яке чорніє вгорі. Смерть десь поруч, вона просто вичікує.

– Чай будеш? – питаете фізрук.

Паша ствердно киває у відповідь. Знаходить свою кружку із замерзлою вже заваркою, наливає туди окріп, обхоплює кружку руками – гріється. Залізо негайно прогрівається, у долоні піче, проте Паша далі тримає, не хоче відпускати цей металевий згусток тепла. Фізрук пригладжує вуса, якось комічно, як у кіно, знову запрошує сідати. Паша завбачливо махає рукою: постою та, говори.

– Ти сам звідки? – питаете фізрук. – Зі станції?

Мова в нього дивна: ніби грамотна, російська, без домішок, але якася не своя. Такою мовою тут говорять бригадири на шахтах, або партогри на зборах, або менти у відділках – мова не надто освічених людей, які говорять про важливі державні справи й, оскільки бояться сказати щось не те, говорять переважно цитатами. Паша звик до такої російської, сам так уміє. У Валери, втім, навіть ця казенна говірка симпатична: так генерали у відставці переповідають онукам геройчні сторінки власної біографії,

що беручи з даних генерального штабу, що прибріхуючи від себе.

– Зі станції, – каже Паша. – Я зі станції.

– А я тут народився, – задоволено підхоплює Валера. – У районі поліклініки для працівників місцевої залізниці. Двадцять хвилин звіді швидким кроком по прямій. Пам'ятаю, як цей інтернат будували. Початок – середина сімдесятих. Ми школярами середніх класів загальноосвітньої школи були. Прибігали сюди, будівельні матеріали крали.

– Для чого? – не розуміє Паша.

– Іграшок не було, – пояснює фізрук. На ньому теплий сірий светр з високим коміром, чорні парадні брюки, у яких він, вочевидь, ходить на роботу, з-під них вицирають сині треніки (у яких він, скоріше за все, теж ходить на роботу). Гумаки скинув, натомість одягнув гумові капці. Шкода, що в нас такого фізрука немає, думає Паша про свою школу. З фізруком їм спрощі не пощастило: мало того, що жінка (все те саме – постійно кричить, ніколи не вислухає), так вона ще й утекла минулої осені, коли місто почали оточувати. Паша навіть змущений був кілька разів її підмінити, проте нічого доброго з цього не вийшло: на уроци фізкультури Паша приходив у важких зимових черевиках. Спортивного взуття в нього не було. Старшокласників це злило, Паша це відчував, тому одного разу прийшов до директорки, показав їй свою руку й просто сказав, що буде скаржитися, що це неправильно, кол

лок і кружок, перераховує консерви, після чого підходить ближче до буржуїки, простигає руки, гріє червоні долоні. Валера помічає її, проте не особливо зважає, так, наче її немає тут. Та й вона нічого не говорить, здається, навіть зовсім іх не слухає. Думає щось своє, гріє долоні. Коли Валера замовкає, виразніше лунають вибухи й автоматне тріскотіння за вікном, відразу ж стає незатишно, ніби хтось із теплого сонного купе прочиняє двері в гамірливий вагонний коридор. Тому Валера квапиться продовжити:

— Головне, хто за все це буде відповідати? — він показує рукою довкола. — Ніхто не буде. Ось побачиш, винних не знайдуть.

— Нас зроблять винними, — припускає Паша.

— Не зроблять, — впевнено заперечує фізрук. — Ще чого.

Відповідати мають ті, хто все це почав. Я особисто подивлюсь, як вони викручуватись будуть. Мені просто цікаво, — повторює він, — як вони будуть викручуватись.

— Ім не вперше, — підтримує розмову Паша.

— Не вперше, — погоджується фізрук, дістає з пальта сигарети, прикурює від вогню, різко нахиливши і ледь не обпаливши собі вій. — Хоча ти правий. Ясно, спробують на нас усе повісити, на тих, хто тут лишився. Так і станеться, точно. Тільки чорт за два вони на мене що повісять! — розпаляється Валера, і моментально зникає вся ця його бронебійна лексика з методичок. — Не вийде! Я до цього всього не маю жодного стосунку! І вони не мають! — показує він пальцем кудись за Пашину спину. Паша наявіть озирається, хоча там, звісно, нікого: коридорна сутінь, мальовані синьою фарбою стіни їdalні. Але зрозуміло, що говорити фізрук про вихованців — про тих, які розбіглись, і тих, що лишилися. — Вони теж не мають до цього всього стосунку. Шкода їх, Паш. Віриш?

— Вірю, — вірить Паша.

— Да, — погоджується сам із собою фізрук, — шкода. Не в той час народились, не в тій країні. Інша річ — ми. Ось нам є що згадати, — фізрук якось легко й по-доброму сміється, аж Паша теж починає усміхатися слідом за ним. — У нас була справжня країна, нам не треба було боятись. Я своє дитинство завжди згадую з усмішкою. Серйозно, віриш?

— Вірю, — підтверджує Паша.

— Ати? — присікливо питав він Пашу.

— І я, — не приховав Паша. — І я з усмішкою.

— Ну а ти, Нін? — помічає нарешті фізрук свою директорку. — Згадуєш своє дитинство з усмішкою?

Ніна дивиться на вагонь, мовби зовсім не чує питання. А потім відповідає:

— Ні, — відповідає, — не згадую, — відповідає. — З дитинства я пам'ятаю лише відчути голоду.

— Ну, всім непросто було, — не погоджується фізрук.

— До того, — не пояснює Ніна. — Ось ви звікли згадувати, як вам було добре й спокій-

но, як ви не боялись. Чому ж ви тепер усі боїтесь?

— Я не боюсь.

— Боїтесь. Бомбардувань, може, й не боїтесь, а ось назвати речі своїми іменами — боїтесь. Ім, — показує Ніна за спину, — боїтесь розповісти правду. Це ж не так просто, як згадувати про щасливе дитинство.

— Валерій Петрович про інше говорив, — пробує вступитись Паша, але Ніна тихо, однак твердо його перебиває:

— Про це, — перебиває вона, — саме про це: про страх та безвідповіальність. Ось ви, Пал Іванович, зі своїми дітьми про війну говорите?

— Я мовник, — відказує на це Паша.

— А ви розумієте, що в половини з них батьки воюють? Здогадуєтесь хоча б?

— Ну, — невпевнено говорить Паша.

— А здогадуєтесь, що частина з них воює проти вас? Проти нас, — виправляється вона.

— Проти мене ніхто не воює, — заперечує Паша сухо, осіклими бесіда починає подобатися йому дедалі менше. — Я ні за кого.

— Ну а коли стріляють по вашому племіннику — ви теж ні за кого? Коли прилітають снаряди в інтернат, де він живе? Це проти кого воюють? Проти мене?

— Я не знаю, хто стріляє.

— Справді? — спокійно дивується Ніна.

— А я знаю. Хочете, вам розповім? Знаєте, куди виходити наш спортзал? Ось Валерій Петрович знає, він фізрук.

— Не знаю, — так само сухо відказує фізрук.

— А я знаю, — говорить Ніна. — Спортзал виходить на південь. І снаряд прилетів із півдня. А що в нас на півдні? Валерій Петрович, що в нас на півдні?

— Ну звідки я знаю? — роздратовано говорить фізрук.

— Та знаєте, все ви знаєте. Кордон у нас на півдні. Державний кордон. Колишній державний кордон, — виправляє себе Ніна.

— І стріляли саме звідти. І що тут не зрозумілого? Що тут аж такого складного, аби цього не знати? І якщо ви самі собі не хочете в цьому зінатися, то хто вам винен?

— З іншого боку теж стріляють, — огризається Валера.

— Стріляють, — погоджується Ніна, — тільки ж ви про це теж не говорите. Ніби вас це не стосується. Хоча давно слід було визначитися, з якого ви боку. Звікли все життя ховатися. Звікли, що ви ні при чому, що за вас завжди хтось усе вирішить, що хтось усе порішаста. А ось не вирішить, не порішаста.

— Не цього разу. Тому що ви теж усе бачили й усе знали. Але мовчали й не говорили. Судити вас за це, звісно, не будуть, але й на вдячу пам'ять нащадків можете не розраховувати. Коротше, — говорить Ніна

— й рішуче підводиться, — не тіште себе ілюзіями, відповідати будуть усі. І найгірше буде тим, хто відповідати не звик. Я готову обід, Валерій Петрович, можете мені допомогти. Да, Пал Іванович, — повертається вона до Паші, — ви теж можете лишитися на обід.

Хоча Саша вас чекає, так що можете йти. Лише візьміть щось на дорогу.

Паша зінчено дякує, запихає до кишені кілька банок із консервами, мовчки виходить.

Малий сидить у коридорі, підпираючи стінку. Бачить Пашу, встає, мовчки йде через спортзал на вихід. Осіння зелена куртка, не за сезоном, чорні джинси, шкіряний рюкзак, у руках — бейсбольна битка. І кросівки на ногах.

Вони оминають школу. У вікні чорні фізрукове пальто. Можна навіть подумати, що це Валера має ім на прощання рукою. Просто обличчя не видно. І руки не видно. Так, ніби одяг є, а людини вже немає.

***

Коли стає зовсім холодно, так що малий обхоплює його руками, аби хоч якось зігрітись, коли водій пхає руки в кишені, привалюється до керма, кермуючи животом, і коли жінки перестають голосити, кутаючись із головою в подушки та ковдри, вони таки викочують за останній заводський паркан, перетинають чорне, зоране поле і вкочуються в посьолок. Паша втягнув голову в плечі, повернувся боком до лобового скла, аби не так видувало, а тут не стримується, визирає на дорогу, дивиться, що там попереду. А попереду в них довга вулиця з приватними будинками. Багато будинків зі слідами обстрілів, діри в шифері, чорні мітки на стінах та парканах. З-поза металевих зелених воріт визирає хтось місцевий — наляканий, озвірлій, дивиться на прибульців із підозрою, мовляв, хто такі, за чим приїхали? Головне — чи будуть знову стріляти? Паша тут був пару разів, у дитинстві, зі старим. Себто нічого не пам'ятає. Приймін — нічого доброго. Робітниче селище, побудоване при шахті, яке у вісімдесятих зрослося з містом, хоча завжди було відділене від нього безкінечною промзоновою. Левна автономність, окремішність. Хоча всі так чи інакше працюють у місті. Точніше, працювали. До війни. Тепер посьолок відрізаний, бої за нього велися з осені, хоча й припинилися вони тут доволі давно: у місті ще стріляли, а тут уже почали латати шифер ігородити нові паркані. Куди ж без парканів. «Лаз» суне головною вулицею, доїжджає до кінця, в історичний, сказати б, центр, підкочує до автобусної зупинки, зупиняється. Паша промерзлими до кісток пальцями відчиняє двері, вони з малим вивалюються назовні, як парашутисти, що стрибають з одним на двох парашутом. Тіло затекло, ноги заніміли, одяг вогкий, голова важка. Десята година, приємний січневий ранок.

Паша відразу ж помічає, що змінилося за ті тридцять років, коли він був тут востаннє. Нічого не змінилося. Церкву нову побудували. І супермаркет. Ну і все. Стара селищна рада стоїть без прaporu: попедрний, державний, схоже, збили, новий

вивіти не встигли. Старий будинок культури — без жодних ознак життя. Школа віддалік теж порожня, над футбольним полем висить дощ. Збоку тягнуться будівлі крамниць: біла цегла, потемніла від часу, синя фарба віконних рам, приліплена до дверей рекламні плакати з «кока-колою». І натовп — чорний, мовчазний, слідкує за ними, напружено й недовірливо, так і дивиться — кинутися, розірвати на шматки. Жінки починають вивантажуватись, викидають через вікна мішки й подушки, виходять на дощ, товчуться довкола Паші, продовжуючи сприймати саме його за головного, не відходячи від нього, перекладаючи на нього відповіальність за все, що з ними далі станеться. Коли всі вивантажуються, водій кидає оком на один натовп, той, що вже віддавна стоїть біля крамниці, потому на Пашу, що мокне тепер зі своїм десанттом, криво посміхається, заводить машину, здає назад. І ось два натовпи стоять один проти другого — два тлуми мокрих і лютих пасажирів, на порожній автобусній зупинці, і розділяє їх лише сто метрів густого й вогкого січневого повітря. Стоять і не знають, чого чекати один від одного, про що один із одним говорити. Паша теж не знає, про що говорити, стойте, розглядає натовп навпроти, вирізняє в ньому кількох старших чоловіків у чорних куртках, і жінку в малиновому пуховику, і двійко дівчаток років десяти, що стоять самі, зовсім без дорослих, зі шкільними ранцями за плечима. А решту й не розрізняє: так, плями обличі під хустками й теплими шапками, глибокі западини очниць, пасма волосся, що вибиваються з капюшонів, наспіх мальовані губи, розмита дощем фарба під очима. Жінки, переважно жінки. Дивляться суверо, ніби здогадуються про щось недобре. Ніхто навіть не посміхнеться. Паша тут був пару разів, у дитинстві, зі старим. Себто нічого не пам'ятає. Приймін — нічого доброго. Робітниче селище, побудоване при шахті, яке у вісімдесятих зрослося з містом, хоча завжди було відділене від нього безкінечною промзоновою. Левна автономність, окремішність. Хоча всі так чи інакше працюють у місті. Точніше, працювали. До війни. Тепер посьолок відрізаний, бої за нього велися з осені, хоча й припинилися вони тут доволі давно: у місті ще стріляли, діри в шифері, зупиняється. Паша промерзлими до кісток пальцями відчиняє двері, вони з малим вивалюються назовні, як парашутисти, що стрибають з одним на двох парашутом. Тіло затекло, ноги заніміли, одяг вогкий, голова важка. Десята година, приємний січневий ранок.

Паша відразу ж помічає, що змінилося за ті тридцять років, коли він був тут востаннє. Нічого не змінилося. Церкву нову побудували. І супермаркет. Ну і все. Стара селищна рада стоїть без прaporu: попедрний, державний, схоже, збили, новий

вивіти не встигли. Старий будинок культури — без жодних ознак життя. Школа віддалік теж порожня, над футбольним полем висить дощ. Збоку тягнуться будівлі крамниць: біла цегла, потемніла від часу, синя фарба віконних рам, приліплена до дверей рекламні плакати з «кока-колою». І натовп — чорний, мовчазний, слідкує за ними, напружено й недовірливо, так і дивиться — кинутися, розірвати на шматки. Жінки починають вивантажуватись, викидають через вікна мішки й подушки, виходять на дощ, товчуться довкола Паші, продовжуючи сприймати саме його за головного, не відходячи від нього, перекладаючи на нього відповіальність за все, що з ними далі станеться. Коли всі вивантажуються, водій кидає оком на один натовп, той, що вже віддавна стоїть біля крамниці, потому на Пашу, що мокне тепер зі своїм десанттом, криво посміхається, заводить машину, здає назад. І ось два натовпи стоять один проти другого — два тлуми мокрих і лютих пасажирів, на порожній автобусній зупинці, і розділяє їх лише сто метрів густого й вогкого січневого повітря. Стоять і не знають, чого чекати один від одного, про що один із одним говорити. Паша теж не знає, про що говорити, стойте, розглядає натовп навпроти, вирізняє в ньому кількох старших чоловіків у чорних куртках, і жінку в малиновому пуховику, і двійко дівчаток років десяти, що стоять самі, зовсім без дорослих, зі шкільними ранцями за плечима. А решту й не розрізняє: так, плями обличі під хустками й теплими шапками, глибокі западини очниць, пасма волосся, що вибиваються з капюшонів, наспіх мальовані губи, розмита дощем фарба під очима. Жінки, переважно жінки. Дивляться суверо, ніби здогадуються про щось недобре. Ніхто навіть не посміхнеться. Паша тут був пару разів, у дитинстві, зі старим. Себто нічого не пам'ятає. Приймін — нічого доброго. Робітниче селище, побудоване при шахті, яке у вісімдесятих зрослося з міст

ШКІРА

Вірші Надії Позняк

Минулого року у Сумах вийшла збірка віршів «Шкіра» місцевої авторки Надії Позняк. Збірка отримала премії «Орден Карпатських Лицарів», «Благовіст», імені Василя Юхимовича. Авторка пише давно, друкувалась у журналах «Дніпро», «Склянка Часу», «Чорнильна хвіilia», в альманахах «Вінник», «Ліга» та інших, виступала у бібліотеках різних українських міст. Шкіра – це дотик, це відчуття, це захист. Надія Позняк стала лауреатом і дипломантом багатьох всеукраїнських конкурсів у різних містах України. У її віршах переважає Любов і Доброта, патріотизм і співпереживання з геройчним Майданом, співпереживання подіям в АТО. Емоції і почуття пронизують перші розділи збірки. Ім віриш, тому що поетеса правдива з читачем і сама з собою і це відчувається. Також присутня і лірика, яка читається всіма. Звучить поезія тут щемливо і красиво, відверто і чесно.

***

На Луганськ іде порожній потяг, – так ніхто не їхав на Донбас. Там на півдні жде «небесна сотня», а на небі – тисяча без нас.

Потяг Україною, мов протяг, суне привидом униз по площині з лісостепу у степи, де бродять, як фантоми, люди на війні.

Ми – до Сум. Купе – неначе старець, відробило: сісти б на рундук вік дожити, щоб легені сланець освіжав, немовби киснем бук.

Провідниця – інопланетянка: в блузі білій – свіжа, як роса! На столі тримтить з-під чаю склянка і осиротілій круasan.

Лопотять задушливо фіранки кольору донбасівських ланів. Там у Дикім полі ночі-брани, вечори по-вовчому сумні.

Потяг-символ. Цей носій і свідок кодового щастя могікан... Сонце ж в очі так пекельно світить, мов до лоба зведено наган!

В дрімоті оцій в купе вагоннім я вдихаю дим – Вітчизни пар. Тіло млє, і сивіють скроні, доки сниться мрія поміж хмар.

2014

***

Донбас дрейфує, наче Атлантида. Цей шмат землі – ні Богу, ні мені. Зійшлися два світи – іде корида, що не насниться навіть сатані. Донбас пульсує в епіцентрі мору: криваве море, і жура, жура...

Затихли гасла в ракурсі мажору – де терикони – яма вже сира.

Іде на дно ця загадкова суша, там є народ, і хто він – еллін, скіф..?

От-от зімкнеться море, тільки груша на перепоні, як останній риф.

Стоїть вона флагштоком, де цунамі, під нею знайде спокій ветеран війни останньої, яка лиманом лягає в строфи з-під мого пера:

нетлінна тлінь – де Адель, там і Каїн,

король і блазень, жертва і глядач.

І плаче небо, ніби небо – крайне,

і навіть браузер не стримує свій плач.

2014

***

Ця країна – облуплена сонна провінція, в ній дівчата у джинсах – дешевий гламур. Її рух пригальмований, наче на милицях, а з протезів минулого зліплює мур.

Ця країна застигла, мов кавова пляма, панарицій по абрису, – кажуть, редут. І чекає на неї збагнючена яма, і палає по ній інквізиції суд.

Шукай мене і відкривай слова, котрі тобі не встигла ще сказати. Моїм же віршам вистачить словна любові, розставань і навіть зради.

В цій країні живеться і звабно й драйово, тут кохання з нечистим – остання межа. Тут вимолюють в бога життя, наче слово, тут повірили ті, хто в зневірі лежав.

І в'язке усвідомлення: все неминуче! І спустошення душ в запитанні про те, що надія та віра криваво-жагуче поливають лани, де чомусь не росте.

Ця країна на колір – гарячі коктейлі африканського сонця, синців на лиці. Вже пороги палають, ікони оселі, а господар покірно ступа до мерців.

А ще несмак набутий місцевих мулаток, які хижко викурюють блок цигарок, провокує естетику нігтів та лаку за відсутності мрій про політ до зірок. 2014

***

Це літо занадто байдужо-зелене, і муляє око відсутність палітри. А хочеться йти вздовж осінньої Сени в жагучому листі, у свіжості вітру.

А хочеться поряд, а хочеться разом гуляти Парижем, сотати повітря. Ловити очима закінчення фрази і руки, і пальці сплітати, як віття.

І десь у кав'яні, призначений Богом, зіміочи втому ковточками кави, віднайдем слова, щоб не мовить нічого про те, що не завжди говорять словами.

***

Шукай мене, коханий, у дощах: вони сміливо відбивають ритми, а я пишу, хоч запал мій прочах: душа в рядках от-от заплаче ридма.

Шукай мене і відкривай слова, котрі тобі не встигла ще сказати. Моїм же віршам вистачить словна любові, розставань і навіть зради.

Надія Позняк (сидить) із шанувальницями під час презентації збірки «Шкіра».

Красиве місто. І ми тут – гістьми. Нам часу обмаль, наш потяг стигне. Я місто знаю це років двісті. Воно, як серце, воно, як стигми.

По Саксаганського спішим угору. Тут сніжні зерна, і хмара висне. Це місто вічне, як звичне «вchora». І вічна пам'ять, черлено-чиста.

Хто я для нього? Всього лиш дрібка. Для цього міста і небо зріле. Не день сьогодні – холодна шишка. Дніпро під кригу ховає тіло.

Таксі у простір шукає вихід і оминає ряди плямисті... Я струнні звуки почула тихі. То плаче кобза? Чи бандуристи?

На площі протяг. Слова, як шерех. Пориви вітру, мов кінські гриви... Стою і плачу, де Правий Берег... Плачу історії, де Берег Лівий.

Отак веслує в ріках почуттів, які підпали під моє мірило. Шукай мене. Шукай! Не треба слів: коли дощі, – о, як важкіють крила!

***

Ати сумуєш, бо струмє осінь. Ати не плач, бо сива й павутинка. І вітер тихо падолист розносить, як в дівчині народжується жінка.

***

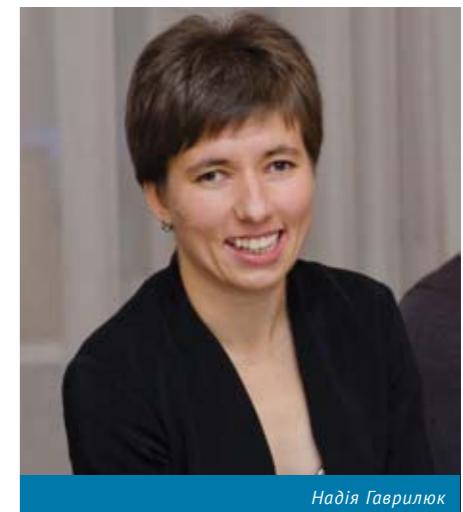
Все круговерть. Лиш знаки Зодіаку пантрутуть Всесвіт, пророкують успіх. Злови зернину зоряного маку: вона від щастя, бачиш(?) ледь не лусне.

Останній листопад зачинить браму ніким не взятій одвічної фортеці. Шукатимеш дорожовказ до храму, а в серці ще – осіннє інтермецо.

***

ТИЖНЕВА ВТОМА

Вірші Надії Гаврилюк

Надія Гаврилюк

Кандидат філологічних наук, літературознавець і поетеса Надія Гаврилюк народилася 1979 року у Чернівцях. Випускниця Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Вірші публікувалися в українських і закордонних виданнях: «Буковинський журнал» (Чернівці); «Літературний Тернопіль» (Тернопіль); «Золота Пектораль» (Чортків); «Діти Непорочної», «Місіонар» (Львів); «Дукля» (Лубlin: Wydawnictwo «Episteme», 2017; Переклад польською Тадея Карабовича); «Дольки днів» (Дрогобич: «Коло», 2017).

***
Тижнева втома. Тістечко до кави.
Незрима тиша – світла і густа.
І слово чисте і не солодкаве
Ласкаво сходить на твої вуста.

Солодке слово. Виважене. Точне.
Лукаво не навіяне ніким.
Його душа зухвало не розтопче,
Воно здійсниться – чудом над німим.

2017

***
Ти змий цілунком на вустах осугу³¹,
Я прагну... Не лічу лукавих діб.
Життя мое – це довга світла смуга:
Ти, дім, кохання і щоденний хліб,
Солодша над меді і понад вина
Шовечора розділена гостина,
І сонця світанковий ніжний німб –
Твій дар, що не впишу собі в заслугу.
Ти змий цілунком на вустах осугу...

Ватерлінія

Він був рибалкою.
думки його були
щодня однакові – про рибу та про човен.
Здається, що усе життя прочовгав,
Хоч і щодуху налягав на весла.
Одначе, щастя – висоту небесну,
Страждання – вод прозорих глибину,
Любов – цю моря широчину безкраю
Щоденно ватерлінія єднає,
Як нитка долі – щедрий неба дар...
Ковтає риба кесарів динар.

2014

***
Цей ранок – відкрита рана,
Мак у небесних волошках.
Ця дніна в хрестики вбрана –
Коли б їх менше хоч трошки.

Коли б простелився гладдю
Шлях крізь жита в це літо...
Ми пам'ятаєм докладно –
Батьки просили віліти.

Долі – пшениці стиглі,
Їх поспішають вижити.
Вечір... Чи все ми встигли?
Кохані благали вижити.

Смертельний салют чи стихне?
Ці рани – Христові стигми.

2016

³¹Осуга – наліт на спраглих устах (авт.)

***
Правду ховали потай у пітьмі
Високих кабінетів, запаркання...
Чи ж голоси знекровлено-німі,
А душі ворожнеча заарканила?
Правду ховали, потай від усіх,
Сторінки бліднули з жаху поспіль –
Бравурно, безжурно линув сміх,
Гомеричний, гучний, як постріл.
Правду ховали в могилах, потай,
Присипали валном і землицею,
Шляхи до неї – хащі непролазні,
А порожнеча множила сторицею
У душах бруд, який не зміти в лазні...
Правду ховали потай – надійно,
Не дійде, мовляв. Та проростала вперто,
Потім, згодом – гребінцем, клаптиком
Здогаду, посвідки, незітлого конверта...

2017

Ти змий цілунком на вустах осугу³¹,
Я прагну... Не лічу лукавих діб.
Життя мое – це довга світла смуга:
Ти, дім, кохання і щоденний хліб,
Солодша над меді і понад вина
Шовечора розділена гостина,
І сонця світанковий ніжний німб –
Твій дар, що не впишу собі в заслугу.
Ти змий цілунком на вустах осугу...

2016

***
Тривалі пошуки. Здається – все запізно.
Ніде не ждуть. Немає місця в заїзді.
Даремно й стукати. Густіша тиха ніч.
Ось прочинили... Гамір. Гостре «ні».

2017

Минає ніч у пошуках і втомі.
Відкинута людьми у «хліба домі»,
У стайні тихій прихисток знаходжу
Принижена, впокорена. Мій Боже!

2017

Ти стукаєш в кожні двері у заїзді,
Улоні бувши. І в серця залізni,
Чекаючи до кого увійти.
Зворушені. Сокрушені. Прости.

2017

Вірі Вовк

Ви – неначе дерево мигдаліне,
Що стоїть у цвіті, мов вінцеві,
Ніжнім і ряснім, непроминальним,
Похвалу співаючи Отцеві,

Очі молоді в старечім тілі
В сподіванні і невтомні й вперті:
Зачепитися б за колір нині...
Світ довкола чорний, обувглій,
А хатина непідвладна смерті,
Хоч і палена – війні закони.

І надію дано зору вутлюму:
Древо, дощенту, геть обувглене –
З квітом білим, жезл мов Аарона.

***

Виходжу з ночі. Знічено мовчу,
Немов чужа, хоч близчого немає.
Завіса із солоного дощу
Тебе від зору вже не приковає.

Прозоро все – захоплювалась іншими,
Молилася на марева облудні,
Ловила тіні... Щезли ополудні.
Виходжу з ночі. Замовка змічено.

Запізно світ вдягти у слова –
Невмілій зодчий я, загублено основи.
Промов лишен – умить душа жива
Світанням сповниться і тіло стане словом.

Собакоїди та інші люди

Там ніколи й ніхто не сідав і не виходив
з автобуса...

ТЕКСТ: Карл-Маркус ҐАУС

ПЕРЕКЛАД: ЛюбаПаращека СТРИНАДЮК

На цьогорічному форумі книgovидавців у Львові презентували книжку «Собакоїди та інші люди» австрійського репортера Карла-Маркуса Ґауса. Це розповідь про життя в ромських поселеннях, що перебувають за межею бідності. У книжці йдеться про Лунік IX – район у словацькому місті Кошице, куди в 1980-х переселили ромів з усього міста, а також про ромські нетрі в селищі Свінья¹.

Презентували видання сам автор, громадська діячка та дослідниця ромської національної меншини в Україні Наталя Зіневич, ромський активіст Іван Коржов Й Олеся Яремчук – головна редакторка видавництва, репортерка з багатим творчим доробком на міжнаціональні теми, яка працювала у газеті «День» на радіо «Дойче Велле».

Карл-Маркус Ґаус спілкувався із жителями ромського поселення. Автор пояснює деякі особливості ромської ідентичності й правила, що діють усередині закритої від зовнішнього світу спільноти, занурюється в побут ромів і пробує все на смак, нюх і дотик. Він вдихає атмосферу геть іншого життя. Як так, що в ромських поселеннях нестерпно будно, а в ромських домах – досконало чисто? Чому на шкільних обідах ромським дітям не дають ножів? Хто такі ґаджо? У кому полягає кастова система, і чому ті, хто називають себе ромами, не мають діла з тими ромами, яких називають «дегезі», тобто собакоїдами?

Карл-Маркус Ґаус – австрійський репортер і письменник. Народився 1954 року в Зальцбурзі, де здобув германістичну й історичну освіту і живе донині. Видає журнал «Література і критика», дописує до низки часописів, як-от Die Zeit, FAZ, Neue Zürcher Zeitung, Die Presse. Над українським виданням книги працювало нове видавництво «Човен» за підтримки Австрійської служби обмінів (OeAD). Переклав книгу ЛюбаПаращека Стринадюк – гуцульська письменниця із Верховинщини. У її добірці – повість «У нас, гуцулів», написана автентичним гуцульським говором, книги «До данцю!» й «Вивчерики. Полонинська оповідка для дітей та їх батьків». Також випускниця германістики Львівського університету професійно перекладає з німецької. У її доробку – дитяча книга Лізи Галлаунер «Гаф-пайл – старт Леона-новачка» (2013), роман в ілюстраціях Юдіт Шаланскі «Шия жирафи», етнографічна книга Фрідріха Крістофа Й. Фішера «Пробні ночі німецьких сільських дівчат» (2013).

...
Відтепер ромок, які потрапляють в лікарню на стаціонарне лікування чи пологи, проти їхньої волі чи без їхнього відома стерилізували. Тих, які не мали причин звертатися по медичну допомогу й при цьому втрачали традиційно найбільшу для їхньої громади цінність – тобто здатність зачинати й народжувати дітей, якомога більше дітей, – соціальні працівники заманювали в лікарні, переконуючи, буцімто стерилізація діє лише кілька років і за неї платять чималі гроші – 30 тисяч крон. Невідомо, скільки ромок зазнали стерилізації впрот

довж останніх років «реального соціалізму». Відомо, що згодом з тих, хто згодом відстоювали свої права в суді, подавши скарги на соціальніх працівників, лікарів, державу, не домуглася свого. Юристи й радники з побудови капіталізму за свідчували: мовляв, турботливі соціальні медики поваленого комунізму поголовно стерилізували ромок винятково з огляду на те, що подальші вагітності могли завдати шкоди здоровю матері й немовляти.

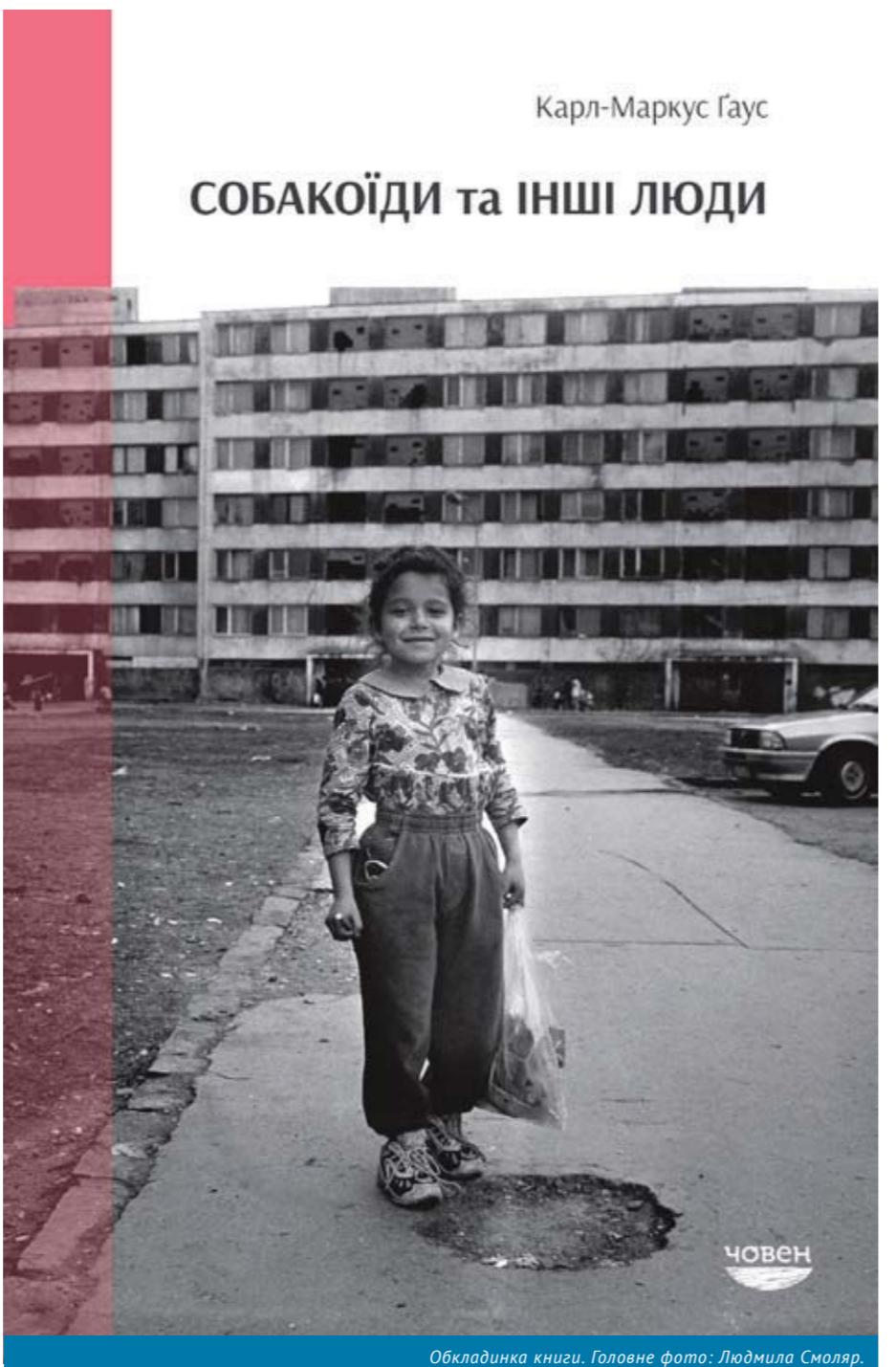
3

Я прокинувся рано – в обох сусідніх кімнатах чоловіки кричали в мобілки. Спершу подумав, що вони сваряться між собою десь нагорі, але ні: той, що праворуч від мене, віденським діалектом ображено розповідав дружині, які важкі вчора були переговори, з ким, у котрому барі й скільки тутинка до центру сунули багаторядні потоки транспорту, якого я, однак, не чув крізь звукоізольовані вікна. Пізно увечері я дістався Кошице, де дві години безперстанку обивав пороги готелів, від простеньких до найдорожчих. За останній тиждень усе встигли заборонятися: в котромусь – економічна делегація з Казахстану, в іншому – функціонери, прибулі на словацький чемпіонат із кікбоксингу, і так далі. Нарешті я поселив-

ся в «Словані», якого сподіався будь-що уникнути. Дванадцятіповерхівка готелю стояла між кільцевою дорогою, що обивала стару частину міста, і Hlavná ulica, що переходила в Ринок – не звичну чотирикутну площу, а два ряди пишних будинків зі стометровою пішохідною зоною поміж ними. Я був вражений, опинившись у такому місті за якісі шістдесят кілометрів до українського кордону. Кошице, чию назву не раз чули більшість центральноєвропейців, було не безліком поселенням на краю Європи, а центральноєвропейським містом із прекрасною головною площею – другої такої я, либо, більше ніде не бачив, а все довкола Hlavné námestie було цілком відреставроване: від готичного собору Святої Єлизавети Угорської, найбільшої церкви Словаччини, до театру в югендстилі й численних житлових будинків. Схід я впізнавав за тим, що готику тут ніде не було занапашено бароковим втручанням, а югендстиль – не винищено ненатлім вандалізмом ощадних кас і банків. На головній площі ще можна було уявити, як сто років тому тут щодня о певній порі прогулювалися містяни; як вирували тасміні пристрасті, що їх описував Шандор Мара² – він народився й виріс тут, у розкішному будинку на одній із перехресних вулиць. Упродовж століть Кошице належали до найважливіших міст Угорщини: мадяри називали його Кошша, чимало німців – Кашау.

Пізнього вечора, коли я змирився й поселився-таки в «Словані», у вишуканому вестибулі вертілися ще десятки людей. Словацький генерал розвалився в кріслі й просто потонув у ньому. Його темно-зелену уніформу по-дитячому надмірно оздоблювали різномальорівні нагрудні знаки, аксельбанти кумедно теліпалися на плечах, офіцерський кашкет визирав із пакета Billa, відкладеного вбік. Метушливий ад'ютант що кілька хвилин нагадував кельнеру, щоб той чимшивши підносив напої для генерала й трох азійців, з яких один, у цивільному, виглядав на їхнього найстаршого офіцера. Здавалося, за що другим столом укладали чи святкували ділові угоди, тут і там тинялися непримітні чоловіки років двадцять-тридцять, чиї статури, сформовані тренажерним залом і спортивним харчуванням, було впаковано в темні костюми. Вони демонстрували володіння технікою гордовитого розглядання новоприбулих, причому водночас однією рукою бавилися в мобілці, другою – тримали цигарку, а третьою – м'яли свої чоловічі причандали. Кельнер із козирним виразом несхвалював глину на мене, коли я за давньою звичкою замовив місцевого пива, і натомість приніс бляшанку банального Heineken, пояснивши, мовляв, цю марку тепер виробляють і словацькі

² Угорський письменник і журналіст (1900–1989). – Тут і далі примітки перекладачки.

Обкладинка книги. Головне фото: Людмила Смоляр.

броварні. Я швидко випив три бляшанки пива поспіль, однак не відчув тогого легкого сп'яніння, що звільнило б мене від вимушено споглядання за оточенням, тож поглишив це діло і з вивітрілим голландським присмаком у роті піднявся ліфтом на свій поверх.

4

Марі Пуаро, зрештою, не для того вивчала архітектуру в Греноблі, щоб каталогізувати в Кошице жахні ромські помешкання. Проте якось вона опинилася в Братиславі, звідти помандрувала країною та захочалася у Схід. Перебуваючи в Кошице

вже третій рік, вона міркувала, чи по завершенні праці повернутися додому, чи податися ще східніше. Роботу Марі підтримувала одна французька організація, але словацькі офіційні установи все-таки ставали на заваді. Її трохи за тридцять, волосся чорне, навсібіч скуйовдане, вона рухається із сомнамбулічною граційністю тих незграбних жінок, які, проходячи повз, раз у раз ледь не наражаються на зіткнення, однак урешті ніколи ні об що не зачіпаються. Чашки й склянки на столику в кафе вона зсувала так, що вони, здавалось, от-от перекинуться чи за мить попадають на підлогу, але насправді речі ніде не були в більшій безпеці, ніж у неї під рукою. Коли вона ввійшла, я одра-

району якісь десять-двадцять років тому. Один службовець сказав мені, що Лунік IX перетворився на нетрі почаси через звичайну недбалість, унаслідок безсистемності й плутанини, що іх ринкова економіка успадкувала від планової. Однак Марі Пуаро була іншої думки.

У сімдесятих роках на одному з небагатьох ішо вільних пагорбів звели новий зразково-показовий мікрорайон, дещо віддаленіший від центру за більшість інших, із просторішими квартирами – наче розрахованими на багатодітні родини. Офіційно поселення було будували для чиновників міського й регіонального рівня, а також для поліціянтів і офіцерів із сім'ями – вочевидь, вони були першими в черзі на нове житло. Проте вже близько 1980 року деякі менші квартали-нетрі на околицях Кошице було розформовано, а їхніх мешканців – переселено з убогих хатин у розкішні новобудови Луніка IX.

Стара частина міста, нині так презентабельно відреставрована, на той час була

архітектурно занедбаною та соціально неблагополучною.

Будинки, покинуті двома поколіннями кoliшніх власників – неблагонадійних представників експлуататорського класу, обшарпані морозами, підмиті дощами, вкриті величезними плямами плісняви поверх тинку, були готові до знесення, тож у них, як повелося, заселялися роми, які ніде й ніколи не укладали угод про оренду і не вносили свого майна в земельні кадастри.

Вона розповіла, що в Луніку IX відвідала кожне помешкання, де знайшли прихисток роми – від чотирьох до шести тисяч осіб (точна кількість невідома!). Лунік IX – це поселення на південному заході міста, зведене в сімдесятих на пагорбі над головною дорогою, яке внаслідок низки ініційованих владою примусових заходів поступово обернулося на найбільше в Європі ромське гетто. Здалеку воно подібне на інші приміські селища, якими оточене Кошице. Учасників делегацій ЄС, що відвідували Лунік IX у минулі роки, після короткого обходу охоплювали панічний страх: що, як після падіння внутрішньо-європейських кордонів зі Словаччиною ці загрозливі тлуми ринуть із гетто й заполонять пішохідні зони в Дюссельдорфі, Нанті чи Орхусі, щоб жебрати, музикувати, красти? Водночас Словаччина дісталася строгі вказівки подбати, аби її ромська проблема не стала тим, чим була завжди: проблемою загальноєвропейською. Для тих, хто століттями практикували вільне переміщення по Європі людей і товарів – яке, власне, й було підставою створення ЄС як такого, – цю свободу переміщення планували ускладнити. Аби роми напевно залишилися в Словаччині, за кількасот кілометрів на захід склали далекі від дійності програми допомоги, не знаючи й не бажаючи знати, як провально ці плани реалізувано.

Про саму появу Луніка IX ширилося чимало оповідок і легенд: у всіх, кого я розпитував, не знайшлося двох однакових версій.

Хоч як дивно, навіть фахівці з місто-

планування не були одностайними щодо мети й політичних передумов будівництва району якісь десять-двадцять років тому. Один службовець сказав мені, що Лунік IX перетворився на нетрі почаси через звичайну недбалість, унаслідок безсистемності й плутанини, що іх ринкова економіка успадкувала від планової. Однак Марі Пуаро була іншої думки.

У сімдесятих роках на одному з небагатьох ішо вільних пагорбів звели новий зразково-показовий мікрорайон, дещо віддаленіший від центру за більшість інших, із просторішими квартирами – наче розрахованими на багатодітні родини. Офіційно поселення було будували для чиновників міського й регіонального рівня, а також для поліціянтів і офіцерів із сім'ями – вочевидь, вони були першими в черзі на нове житло. Проте вже близько 1980 року деякі менші квартали-нетрі на околицях Кошице було розформовано, а їхніх мешканців – переселено з убогих хатин у розкішні новобудови Луніка IX.

Стара частина міста, нині так презентабельно відреставрована, на той час була архітектурно занедбаною та соціально неблагополучною.

Будинки, покинуті двома поколіннями кoliшніх власників – неблагонадійних представників експлуататорського класу, обшарпані морозами, підмиті дощами, вкриті величезними плямами плісняви поверх тинку, були готові до знесення, тож у них, як повелося, заселялися роми, які ніде й ніколи не укладали угод про оренду і не вносили свого майна в земельні кадастри.

Коли на міській околиці виросло масове поселення, а в центрі занепадав один із найкращих архітектурних комплексів Європи, настав час бургомістра Рудольфа Шустера, який згодом став президентом Словаччини. Він не лише розумів, що санация старого міста потребує інвестицій, недосяжних у ближчому часі, однак можливих у перспективі, а й був готовий утілити масштабний проект відновлення міста, на який не пристав його попередник. Скориставшись необмеженою владою, Шустер врятував історичну частину Кошице, випровадивши її мешканців. Офіцери й чиновники юрбами покидали Лунік IX, щойно збегнули, що йдеться про етнічну чистку, а їхній район має прийняти переселенців. Одного дня в похмурі і облуплені частині старого міста з'явились автобуси з поліціянтами-спецпризначеницями. Мешканці виводили з будинків і без церемоній, не зважаючи на плачі й голосіння, відправили в Лунік IX, за три кілометри звідти. Потім прибули екскаватори, крани й гусеничні трактори: санация, що переросла в потужний проект відновлення старого міста, розпочалася з насильницької акції. Марі Пуаро постукувала по столу довгими пальцями, кожну кісточку яких могли б вивчати на анатомії студенти-медики. Цілком імовірно, що Лунік IX збудували саме з потреби санувати старе місто. Щоб у реставрованому центрі,

де невдовзі відбуватимуться наукові конгреси й розмістять свої представництва міжнародні концерни, більше не муляв око жоден із тих підозрілих силуетів.

5

Що ж робить нетрі нетрями? Кілька років тому ми з друзями обігали на авто цілий Бруклін. Мандрівка тривала не одну годину, і за цей час ми зустрілися з багатьма світами. У Брукліні є чи то 53, чи то 106 міфічних народів, які його населяють, і ми гнали повз них навпроте: щонайменше проїжджаючи через італійські містечка, де попід баром «Італія» товариство від мало-до старого дискутувало про найкращі маміні спагеті; через арабські квартали, де кожна жінка носила чорні шати, які оберігали її честь, лишаючи тільки вузьку шпаринку для очей; через карібський район, де групи раствафарі барабанили по сміттєвих баках; повз ортодоксальну єврейську громаду, де чоловіки в капелюхах, чорних штанах і білих сорочках походжали мовби ще в галицькому штатлі, який покинули їхні прадіди.. Ми проминали один за одним занепалі квартали, де на вулицях стояли, похитувалися, лежали підлітки, переважно чорні, але не всі; довкола височіли згорілі будинки, а деякі, вочевидь, просто зруйновані, майже всі запечькані гаслами, що позначали території банд чи виказували безадресну ненависть апатичних жильців, які нічого не могли відняти зі своїми зліднями – хіба що помножувати їх насильством, у люті скерованим проти себе самих. Тим, хто живе в Брукліні, щодня доводиться проїжджати в автомобілі чи автобусі повз ці квартали, де будь-якої миті може здійнятися хвиля насильства. Вони не мають вибору – мусять минати ці вулиці, бачити пониженні будинки, похитування місцевих, третій світ по сусіству. Але вони дивляться й не бачать. Головна ознака гетто – не бідність, не насильство, не безробіття, не занепад. Ключове в гетто – його невидимість. Воно є десь поблизу, однак його не помічають. У Кошице я майже не зустрічав міслян, які хоч раз бували в Луніку IX. У цілому регіоні лише одиниці – байдуже, якого походження, угорського, німецького, русинського, польського чи словацького, – мали бодай одного знайомого рома. Від центру міста до Луніка IX, де є кінцева зупинка рейсового автобуса, можна дістатися за десять хвилин із їзді. Однак там ніколи й ніхто не сідав і не виходив з автобуса – крім жителів гетто чи соціальних працівників. Тож що люди могли розповісти про цей район свого міста – хіба десь від когось почуте, і то переважно не з перших вуст. Це привід обурюватись, але обурення нічого не змінить: гетто лишається невидимим, навіть якщо проїжджаю повз нього зондя; гетто оточене незримою стіною,

що розділяє світи. За стіною живуть інші люди, яких деякі особи, загалом нібито цивілізовані, відверто й неприховано не визнають за повноцінних людей. «Ти бачиш, як здалеку наближається людина, — сказав один чоловік, доти винятково люб'язний зі мною, — а коли підходить більче, ти бачиш, що це всього лише циган».

Якщо підніматися в гетто головною дорогою, натрапите на заховану вуличку, що сполучає Лунік IX із дальшим передмістям Кошице. По ній рідко їздять машини чи ходять люди: більшість воліють діставатися головною дорогою, яка спершу оминає пагорб Луніка IX, а потім, за якісі сто метрів, відгалуження веде до Миславі — ідилічного селища понад дзюркотливим струмком. Там біля традиційних селянських будинків, перемежованих новими віллами, вишикувано дорогі автомобілі. Заможність й щастю, здається, ніщо не загрожує: у садках муріваних гриль-печі чекають на літо, а гойдалки — на дітей, які от-от повернуться зі школи чи садка. Гетто — метрів за триста звідти, не більше, і миславці щодня їздять повз Лунік IX, ніколи його не помічаючи, жодного разу не наважившись туди навідатися.

***

22

Щоразу, коли я зустрічав Дезідера та його друга Адама, вони хотіли чогось мене наочити й щось почерпнути від мене. Спершу — привітання й лічба німецькою, словацькою та ромською. Згодом — слова «брать», «сестра», «кузен», «тітка». Обоє хлопців були допитливими, кмітливими і дуже напористими, і, якби народилися словаками чи австрійцями, у своїх нинішніх дванадцять вони, безперечно, навчалися б у гімназії в Штоккерау, чи в Бардії, чи де там іще. Однак вони були ромами зі Свіні, тому ходили до школи, де їх категорично відділили від словацьких дітей.

Канадським коштом у школі Свіні для всіх дітей готували безкоштовні обіди. Перша думка: ромські діти щодня отримують теплу їжу; друга думка: разом із ними обідають словацькі діти, теж далеко не всі — із забезпечених родин; третя: під час спільногого обіду, попри етнічний кордон, може зародитися дружба, якій зазвичай стає на заваді суворий соціальний регламент цієї місцевості. Коли по кількох місяцях благодійники прийшли подивитися, що та як, вони виявили, що білі діти йли в одній кімнаті, а чорні — в іншій. Білі йли виделками ножами, чорні отримували для подрібнення страв тільки ложки, а йли здебільшого пальцями. Білим дітям обід подавали на столі, чорним — видавали крізь отвір у стіні приміщення: мале віконце, яке одразу після видачі знову зачиняли. Жіночки — працівниці місцевого самоврядування, як вони себе величали, — пояснили такий поділ тим, що роми, мовляв, просто не вмі-

ють користуватися столовими приборами, а відділено їх задля уникнення сварок. Коли я заговорив про це з Дезідером, він саме був убраний в охайну і чистеньку червону олімпійку з написом *Success kids*. Без натяку на злість чи обурення він зізнався, що ніколи не мав жодного білого друга і в школі теж не приятлює з білими. «Але чому ви єсте в окремій кімнаті, а не разом з іншими дітьми?», — запитав я. Коли Дезідер, один із найкмітливіших хлопчаків, яких я знав, вагався з відповідю, причина була в мені, а не в ньому. Він відчував, що відповідь може мене замутити чи обурити, але іншої відповіді не мав, тому зрештою промовив мало не з жалем, але водночас як щось очевидне: «Тому що ми — лише роми».

Навіть кілька років по тому, як міжнародні благодійні організації звернули увагу на тутешню циганську спільноту, Свіні все ще залишалася місцем неприхованого апартеїду — расової дискримінації, що охоплювало всі сфери життя. Діти вчились в окремих класах, їли в окремих приміщеннях, і навіть священик, коли спробував із церковної кафедри несхвально висловитися про таке становище, наразився на тиск і був змушений правити по дві окремі недільні меси. На цвинтарі теж панував строгий поділ, і жоден померлий ром не мав права спочивати серед словаків. На ціле село, за словами Крейга, було тільки три місця, де білі й чорні перетиналися. Поштове відділення, де одні й другі отримували зарплату, соціальну допомогу, додаткові виплати; єдиний у Свіні супермаркет, що міг проіснувати лише в разі, коли там скуповуються всі; і одна з двох місцевих корчм: заклад, звісно, з поганою репутацією...

***

На Чемпіонаті світу з футболу 2002 року, який приймали Південна Корея та Японія, німецькій збірній спершу велося не надто весело. Нудні матчі, вимучені перемоги — футбол скидався на рутинну працю, яку мало хто додумався споглядати добровільно: щось на зразок шліфування автомобільного кузова чи прокладання каналізаційних труб, за перегляд яких ніхто, звісно, не платитиме, не вмощуватиметься задля нього вдома перед телевізором.

Це тому, що бракус радісних новин про будні в тій жахливій Кореї, сповіщала німецька щоденна газета *Bild*. Статтю було підсумовано нищівним вироком для ко-сооких невігласів: мовляв, чого доброго можна сподіватися від собакоїдів?

Європейця, ласого до свиней, які валялися в багні, до жаб, які кумкали ночами в ставках і не мали нічого спільногого із зачарованими принцесами, до нашпигованіх антибіотиками курей, які виробляють у своїх клітках купи посліду й у ньому ж потоптають користуватися столовими приборами, а відділено їх задля уникнення сварок. Коли я заговорив про це з Дезідером, він саме був убраний в охайну і чистеньку червону олімпійку з написом *Success kids*. Без натяку на злість чи обурення він зізнався, що ніколи не мав жодного білого друга і в школі теж не приятлює з білими. «Але чому ви єсте в окремій кімнаті, а не разом з іншими дітьми?», — запитав я. Коли Дезідер, один із найкмітливіших хлопчаків, яких я знав, вагався з відповідю, причина була в мені, а не в ньому. Він відчував, що відповідь може мене замутити чи обурити, але іншої відповіді не мав, тому зрештою промовив мало не з жалем, але водночас як щось очевидне: «Тому що ми — лише роми».

Дослідниця ромської культури Наталія Зіневич, ромський активіст Іван Коржов та головна редакторка видавництва «Човен» дискунують під час презентації книги «Собакоїди та інші люди» (вересень 2017, Львів). Фото Людмили Смоляр.

сусільство до фундаменталістських правівіків.

Зашкарбулі уявлення про чистоту й нечистоту описав у прозі з Карпатської України чеський письменник Іван Ольбрахт. Троє американсько-європейських словаків, показуючи свій рідний Свидник, повели мене в чудовий музей української та русинської культури, де Ольбрахту присвячено кілька вітрин.

Ранній комуніст, якого вже в рік заснування виключили з чехословацької комуністичної партії, Ольбрахт — чи не єдиний автор свого покоління, який зацікавився далеким, найсхіднішим краєм посталої 1918 року Чехословацької Республіки й досліджував його впродовж наступних тридцяти років у багатьох наукових відрядженнях.

Роман «Микола Шугай, розбійник», присвячений легендарному русинському народному герою, перекладено багатьма мовами й видано сотнями тисяч примірників. А в історіях, що розгортаються в хасидських селах Карпат, Ольбрахт змалював зовсім інший єврейський світ, не подібний на культурно-вітончене єврейське середовище Праги.

Ортодоксальні громади в гірському краю він вважав таким собі різновидом теократії з безліччю правил, яких українці важко дотримуватися в повсякденні: від ритуальних обмивань у купальні мікве до суворого розділення іжі, аби та в жодному разі

не стала некошерною, тобто нечистою. І лише той, хто корився приписам, хоч я тяжко це йому давалося, міг уникнути петрворення на нечистого.

Нечистота була лихою долею, провиною та покаранням водночас: нічого гіршого не могло спіткти людину на цім світі.

Уявлення про те, що певні люди є нечистими, що дотик до них ганьбить, що один інший погляд паскудить, у Європі та за її

межами має тривалу традицію й донині час од часу надмірно актуалізується.

Саша Мушинка у дослідженнях про досвід пойдання собак спирається не на самі лише легенди. Він переконаний, що колись і справді існували громади циган, які їли собак, причому не з нужди й не задля буденого тамування голоду. Споживання собачого м'яса радше було вплетеним у послідовність культових дій і мало особливе значення в культурній самоідентифікації групи.

У дивний спосіб документ, що наклав тавро «собакоїдів» на деякі клані всередині ромської спільноти й зробив їх «недоторканним», водночас уможливив іхній особливий зв'язок із білими. Із жиру, отриманого внаслідок варіння собачатини, виготовляли мазі й ліки, що ім чимало ґаджо приписували чудесні цілющі властивості.

Білі, доляючи огуди до циганів — покиравчів псів, під покровом ночі паломничали до ромів по коштовну мазь із собачим жиром, покликану нарешті повернути їм

чоловічу силу, зцілити іхніх жінок від три-valого безпліддя чи полегшити хронічні болі.

Так причина зневаги до собакоїдів одночасно була приводом для їхньої потаємної гордості; потаємної в кожному разі, адже нікто й ніколи не повідомляв про факти відкритого вбивства чи поїдання собак, вчиненого ромами перед білими свідками.

Звичай собакоїдства, здійснюваного лише з нагоди особливих ритуалів і церемоній, був таємницею: про неї кожен знат, але ніхто не говорив.

Саша Мушинка припускає, що востаннє його практикували понад сорок років тому: більшості жителів сьогоднішнього поселення тоді ще не було на світі. Старих людей у Свіні мізерно мало, і жменька нинішніх п'ятдесяти-шістдесятірічних не мають статусу мудреців — зберігачів давніх знань, важливих для міцності громади. Тож, імовірно, у Свіні не лишилося вже нікого, хто міг пам'ятати собакоїдство, про яке не говорять ні з ким із чужинців і, певно, поміж собою теж не згадують.

Окрім двох-трьох старих ромів, які на той час були ще дітьми, ніхто зі спільноти не знає, що це було. Але кожне з них усвідомлює, що вони — довкілі циганів, собакоїди, яких роми (а тих, свою чоргою, ніхто з ґаджо не відрізнив від собачоїдів) вважають нечистими та з відразоу уникають.

ЗОЛОТИЙ ВІДБЛИСК ПРАГИ

ТЕКСТ: Петро СОРОКА

Ця книга особлива і шукати їй аналогів у нашій літературі не так просто, не так легко. Вона про літературно-мистецькі зв'язки двох сусідніх народів – українців та чехів.

Народилася вона після творчого відрядження львівянки Зеновії Філіпчук, директорки Народного музею Тараса Шевченка, до столиці Чеської Республіки Праги. У цій праці авторка відштовхнулася від біблійного «Пізнаєте Правду – і вона звільнить вас», а назуву запозичила з одноіменного вірша Спиридона Черкасенка, де є такі рядки:

*Свої слова, свій заповіт
В уста їм вклав Ти, милий Боже,
І пролунало на весь світ:*

Святая Правда переможе!

В стислій за обсягом, але місткій за змістом передмові авторка наголошує: «Взаємоповага і почуття гідності єднають сьогодні два слов'янські народи. Чехи завжди були прихильними до українців, адже протягом тисячолітніх відносин між нами не було жорстоких протистоянь чи конфліктів. Значить, обидва народи у своїх духовних глибинах керуються справді вічними істинами, бо недаремно сказано: «Пізнаєте Правду – і вона звільнить вас». Насамперед звільнити від зверхності, непоміркованості, агресивності – усього того, що виробилося за кулісами брехні.

У цій книзі подано думки людей, які служили Правді, і досі їхнє вчення – на сторожі людства. Український поет-пророк Тарас Шевченко та чеський філософ і перший президент республіки Томаш Масарик є рідними синами не лише своїх народів. Їхні переживання, погляди та застереження залишаються актуальними й сьогодні». В ім'я святої правди і заради відновлення історичної справедливості Зеновія Філіпчук любовно зібрала, що називається, по крупинках, усе вартісне і знакове, що створили українці на чеській землі і що засвід-

чує нашу тісну дружбу. Книга має струнку, добре продуману композиційну побудову і складається з передмови, написаної українською і чеською мовами, і п'яти розділів, назви яких говорять самі за себе: «Літературна шевченкіана міжвоєнної Праги», «Речники Правди: Тарас Шевченко, Томаш Масарик», «Петро Терпило, Пилип Терпило «Гете і Шевченко», «рядки, що пройшли крізь серце (афоризми), «Єднання двох культур (з моого празького щоденника)». Останній розділ теж адаптований чеською мовою. А ще у книзі багато світлин, які поступньо доповнюють щоденникові нотатки авторки.

Ця книга – своєрідна антологія, що рясніє від гучних і малознаних широкому читацькому загалові імен. Тут Олександр Колесса і Юрій Дараган, Оксана Лятуринська і Віктор Цимбал, Михайло Михайлів і Олександр Русов, Павел Шафарик і Ян Гус, Ян Коллар і Вацлав Ганка, Софія Русова і Йозеф Фріч, Аркадій Животко і Марія Омельченкова, Микола Шаповал та Іван Мірчук, Яким Ярема і Дмитро Антонич, Степан Смаль-Стоцький і Симон Наріжний... Високий мартріолог можна продовжувати ще довго. За кожним із цих імен не тільки вагомі творчі чи наукові здобутки, важлива політична місія і суспільна діяльність, а й цікава, сповнена драматизму доля, високе становлення душі.

Звичайно, ця книга могла розростися до товстого фоліанта і матеріалу не забракло б, але Зеновія Філіпчук дбала передусім про те, щоб вона була читабельною і суголосною нашому леточному часові, тому неймовірно ущільнювала текст, стискала до вибухової густини, вибирала найпосутиші, найпромовистіше і найприметніше. Тут є дещо ширша за обсягом монографічна розвідка Петра і Пилипа Терпилів «Гете і Шевченко», але вона сприймається не більше як виняток, все інше нагадує строкату мозаїку, колаж, де домінує його величність афоризм, максима і крилатий вислів. Такі вибрані думки з праць Т.Г.Масарика і про Масарика, такі «рядки, що пройшли крізь серце», де зібрано повчальні сентенції чи просто цікаві вислови Софії Русової, Галини Журби, Василя Короліва-Старого, Петра Дереша, Августина Волошина, Михайла Пронченка і Е.Кузьмівної.

Деякі з них варти того, щоб бути за цитованими: «Людська душа є посудина на віру й потребує бути заповнена своїм питоменним змістом – вірою», «коли робиш творчу працю – підтримуєш Божі інтенції, Всемогутній тобі скрізь помагає. Коли ж руйнуєш, ненавидиш і мстиш – помагаєш чортові» (Василь Королів-Старий). «Ми маємо лише одне: молоді! Її мусимо спасти за всяку ціну від шкідливих впливів тих старих, патентованих, чистокровних галицьких патріотів. Лиш в молоді наша надія і сила, а старих мусимо усунути за всяку ціну. Не вмієте – не боріться!» (Петро Дереш). «Краща будучість націона зависить

від поступа свідомості; лиш ясна народна свідомість може в нас витворити культ ідеалів, які можуть оборонити великі маси громадянства» (Августин Волошин). У книзі також чимало віршів, що не просто вносять особливу ліричну ноту в загальний текст, а й надають їйому святковості, скажі б, аркодужності, забезпечують його звучання на рівні вищих партитур. Тут поезії Євгена Маланюка, Олександра Олеся, Олега Ольжича, Галини Мазуренко, Олекси Стефановича, Наталі Лівицької-Холодної, Андрія Гарасевича, Івана Ірлявського, Антона Павлюка, Костя Вагилевича, тобто тих митців, кого неприхильна доля повела з рідної землі на чужину і хто знайшов другу батьківщину в сусідній Чехословаччині. Нині оті митці відомі як члени Празької школи, без якої неможливо уявити собі історію української літератури ХХст. Більшість з них сприймається як хрестоматійні поети, інші, хоч і не входять у класичний канон, але завдяки світлому таланту і життєвому подвигу здобули глибоку шану в сучасників і залишаються жити в серцях вдячних нашадків.

I, звичайно ж, над усім поетичним блоком книги (хоча не тільки над ним) владарює пророча і геніальна постать Тараса Шевченка. Зеновія Філіпчук ніби провіряє вогненним Кобзаревим словом кожен рядок і навіть слово в цій книзі. Провіряє на справжність і правдивість, чистоту звучання і красу вислову, як сказав би М. Дочинець «зрячість пера».

Важко стриматися, щоб не прощупувати бодай кілька невеличких фрагментів із щоденника авторки, яким завершується це видання, і який звучить як високий ліричний акорд: «Неодноразові відвідини Праги завжди викликають у мене особливі відчуття... Ідеш – і дух захоплює. Жодного натяку на сірість чи самовільне розфарбування фасадів у рекламні кольори. Дуже тонко реставровано кожну старовинну будівлю, якщо і є модерні вкраплення – вони не дратують». «Нашого сліду у Празі багато... Скарбницю україніки на європейському континенті, по праву, вважається Слов'янська бібліотека, де я маю велику приемність працювати, коли тільки приїжджаю сюди. Особлива аура панує в її стінах. Коли гортаєш старовинні видання, яких торкалися руки наших знаменитих предків (багато книг з автографами) відчуваєш, з якою вірою творили ці славні мужі українську справу на чужині». «У Празі багато українських заробітчан. Це наші сучасники, які в пошуках праці опинилися далеко від рідного дому. Та багато з них усвідомлюють, що вижити в чужомовному середовищі вони зможуть лише тоді, коли будуть... триматися разом і молитися Богові. У греко-католицькому храмі святого Клиmentа, що в самому центрі міста (настоятель о. Василь Сливоцький), завжди велелюдно». Архітектоніка цієї книги, її добре продумана концепція побудовані таким чином,

Зеновія Філіпчук

що її градаційна напруга постійно зростає, а зміст піднімається на все нову емоційну висоту. I маю певність, хто увіде в її стихію, уже не зможе вийти з неї, не перегорнувши останню сторінку. Більше того: такі книги варто тримати на своєму робочому столі тривалий час, тому що кожне повернення до них дарує якесь нове відкриття. Принайдмні так воно у мене: ось уже майже рік я перечитую ті чи інші місця, виробивши собі своєрідну опцію сприйняття, і кожен раз сприймаю їх ніби уперше, так багато тут підтекстів, прихованих архетипів та промовистих символів.

Ця книга надається до глибоких розмислів та узагальнень, безмір її смислу зачаровує і потрясає. Вартісний також сам по собі її біографічний фактаж, тому видання може бути використане як посібник у школах і видах.

Кожна справжня книжка має свою акустику, аромат і естетичну енергію. «Речники Правди» тому й притягають так магнетично, що спроможні полонити образним словом, глибокими смислами, внутрішньою гармонією, високою інформативністю тексту, зворушливим рівнем емпатії і абсолютною внутрішньою свободою. Це книга, що просвітлює і облагороджує, збагачує і перевіряє на патріотизм. Тут і вогонь викривальної інвективи, і болісна ностальгія за рідним краєм, і свідчення дієвості чесного і правдивого перед людьми і Богом слова. Хочеться вірити, що життя у цієї книги мудрої, як істина, і глибокої, як джерело, заповідається довге, і до неї охоче припадатимуть ті, для кого правда залишається непохитним провідником на всіх життєвих перехрестях, а любов до рідної землі й повага до сусідів визначальними у високому кодексі життя.

Мені залишається тільки сказати, що мистецьке оформлення до книги виконала молода талановита художниця Софія Філіпчук, а переклад чеською належить Лідії Кіцило¹.

¹ Речники Правди / Автор-упорядник Зеновія Філіпчук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2016. – 144с.

ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ СКАМ'ЯНІЛОЇ МУЗИКИ

ТЕКСТ: Микола ШАТИЛОВ

Чортівка. Прага 2015.

Початком листопада в Чехії надійде у продаж поштова марка, присвячена творчості клясика чеського світлопису Тараса Кущинського (1932–1983). А клясиком він, родом українець, став завдяки Дані Вашатковій-Пітчон, яка позувала для його всесвітньознаної серії актів «Дана». З часом вона й сама почала фотографувати, а вийхавши до Сполучених Штатів Америки, здобула собі мистецьке ім'я на багатьох і багатьох персональних виставках. Нижче подаємо нотатки про увічнену об'єктивом Дані Вашаткової-Пітчон «скам'янілу музику».

У Штатах її заполонила своїми красотами Каліфорнія. Не в останню чергу красотами кам'яними. Утім, виглядає, що до скам'янілої музики, якщо згадати Гете, вона не була байдужою і в Чехії. Інак не сказала б: «Мій тато, Олдржих Вашатко, був архітект, тож, гадаю, дивлюся на світ ніби і його очима».

Того, що очима жіночими, не уточнюю. Як на неї, вточнювати зайве, але нам без уточнення не обйтись. Англійські психологи з'ясували, що жіноче бачення й бачення чоловіче разюче не схожі між собою: жінка скроплює всі – аж до найменших – подробиці, а чоловік завше сприймає об'єкт як одноцілість.

В архітектурних світлинах Дані Вашаткової-Пітчон переважає фрагмент, деталь. Та чи та варта уваги споруда з рідка потрапляє в її об'єктив цілком. Можна, звісно, підозрювати, що в такий спосіб

мисткиня долає технічні труднощі: не треба чекати на освітлення, в якому зображення «не замилується», не треба шукати за ракурсом, у якому воно «не залишається».

Можна... якби се не була фотографіння з багатошим досвідом. Тож підозри – геть! Маємо чисто жіноче візуальне сприйняття. Чого саме? Замків, церков, монастирів, палаців, а ще – ніким,крім сеї жінки, не помічених мурів або аж ніяк не показних вуличок...

Костел святого Яна Непомуцького на Зеленій горі. Шедевр Яна Блажея Сантіні-Айхля. Пишний храм! Але не загальна пишність вабить жінку, яка тримає в руках камеру. Вабить її лише напівовальна брама, в глибині якої вимальовуються напівовали склепіння. Знаменно, що плями світла на сходинках утворюють також напівовали («Мелодія арок»). Мотив, який повторюється в багатьох інших світлинах.

Овальністю позначено навіть знимку працьою річечки Чортіхи, над якою нависає склепіння Карлового мосту. Певен, що і санфранциський Музей мистецтв взято широким пляном і в усій красі, лише тому, що за нічного освітлення дві його нас克ріні брами, відбиваючись у воді, утворюють два закінчені овали.

У світі, якому катастрофічно бракує лагідності й мудrosti, символом жіночності стає все не освячений тисячоліттями перевернутий трикутник, а – овал, і, як мені здається, творчість Дані Вашаткової заївий на те доказ.

Сказати, що вона себе, свою жіночність висловлює через скам'янілу музику, се – не сказати нічого. На мою думку, її світлопис – се не те, яким побачено той чи той об'єкт, а те – що побачено. Вона ні в чому не залежить від «точки зору».

Архітектура – мистецтво статичне. Людина з камерою марно шукатиме в ній за готовими сюжетами. Людина з камерою повинна змусити її жити. Погляньмо на

вулички від чесько-американської спо-сторігачки: Хеб, Чеський Крумлов, празь-кий Новий Світ...

Затвор клацнув, мить спинилася, а в уяві глядача кожна з тих вуличок біжить та й біжить далі, себто живе. Живе, бо не щезає зненацька, а плавно завертає (між іншим, усякий поворот то є знов-таки овал!).

Дана Вашаткова вдається і до складніших способів «відживлення». Візьмімо санфранциський «Золотий міст». Увічнено його на мільйонах світлин, але мало на якій він живе. Заради того, щоб покликати той міст до життя, мисткиня істотно зміниє власний мистецький стиль. Дивлячись на її міст, я і без довідників вірю, що під поривами вітру амплітуда його коливань сягає дев'яти метрів. (А фрагментарність! А заоваленість підтримкових лінв!).

Геній світла й тіні Тарас Кущинський створив був з Дані Вашаткової символ Жіночності. А тож те, що архітектура фотографіння Дані Вашаткової-Пітчон має жіноче обличчя, нікого, може, й не здивує. Але, присягаюся, зачарує.

Тарас Кущинський. Схілена Дана. 1972 рік.

Пороги – культурно-політичний часопис для українців в Чеській Республіці. Виходить 12 разів на рік. Спеціальний літературний номер. № 9/2017, рік XXV. Підписано до друку 23 жовтня 2017 року. Ел. пошта: porohy@seznam.cz. Інтернет-адреса: www.ukrajinci.cz/ua/casopis-porohy/, реєстрація: МК ЧР/7044. Номер готовили: Богдан Райчинець, Микола Шатилов, Олекса Лівінський. Використовуються повідомлення інформагентств та ілюстрації з відкритих джерел. Художнє оформлення та верстка: Тереза Меленова. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція має право скорочувати матеріали і виправляти мову, не поділяти поглядів автора. Рукописи не повертаються. Часопис друкується із фінансовою допомогою Міністерства культури ЧР. Видає: спільнота «Українська ініціатива в ЧР», ДНМ, Вощелова 3, 12000, Прага 2, ЧР; зареєстрована Міським судом у Празі, номер документа L 6121; контакт: uicr@centrum.cz, info@ukrajinci.cz, www.ukrajinci.cz; тел.: +420221419821; ід. номер: 60448296. Розрахунковий рахунок: 1925774379/0800. **Porohy** – kulturně-politický časopis pro Ukrajince v České republice. Vychází 12-krát ročně. Název je odvozen od ukrajinského «поріг» – práh domu, říční práh. Speciální literární číslo, č. 9/2017, ročník XXV. Uzávěrka: 23. října 2017. E-mail: porohy@seznam.cz, web: www.ukrajinci.cz/cs/casopis-porohy/, регистраційне число: МК ЧР/7044. Число підготовлено: Bohdan Rajcinec, Mykola Shatilov, Oleksa Livinsky. Používáme zprávy informačních agentur a ilustrace z otevřených zdrojů. Grafika: Tereza Melenová, www.gd3.cz. Časopis vychází s finanční podporou Ministerstva kultury ČR. Vydává: spolek Ukrajinská Iniciativa v ČR, sp.zn. L 6121 vedená u Městského soudu v Praze, adresá: DNM, Vocelova 3, 12000, Praha 2, ČR. uicr@centrum.cz, info@ukrajinci.cz, www.ukrajinci.cz. Tel.: +420221419821. IČO: 60448296, číslo účtu: 1925774379/0800.

Realizace projektů
Spolupráce v oblasti
technologií, výzkumu
a humanitární pomoci

Tyršova 1811/6
120 00 Praha 2
kontakt: afeus@afeus.cz
www.afeus.cz

17 ЛИСТОПАДА 18³⁰

**SALESIÁNSKÉ
DIVADLO**

Kobyliské náměstí 1,
Praha 8 - Kobylisy

**НАРОДНИЙ АРТИСТ
УКРАЇНИ**

Ярослав Борута

("ЛЕБЕДІ КОХАННЯ")

З КОНЦЕРТНОЮ
ПРОГРАМОЮ

"Сяй, Україно"

ТАКОЖ БРАТИМУТЬ УЧАСТЬ:

СПІВАК, КОМПОЗИТОР І АКТОР
ПАВЛО БУБРЯК

МОЛОДА ПОЕТесА
УЛЯНА МАНДЗЮК

В 16⁰⁰ ПРОСЛУХОВУВАННЯ ТА ВІДБІР ДІТЕЙ

віком від 6 до 18 років для подальшої їх участі в
X МІЖНАРОДНОМУ БЛАГОДІЙНОМУ ДИТЯЧОМУ ФЕСТИВАЛІ
"МИСТЕЦЬКИЙ ХРАМ" (Україна)

ОРГАНІЗАТОР КОНЦЕРТУ:

ЗА ПІДПРИМКИ:

TICKETSTREAM

REGABUS

MEZINÁRODNÍ AUTOBUSOVÁ DOPRAVA

КВИТКИ ЗА ТЕЛЕФОНОМ: 420 734 421 556